JAN KLAASZEN

EN ANDERE KLUCHTSPELEN

AAN DE HAND VAN TROOST GESCHETST

DOOR

ARNOLD ISING

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1879

JAN KLAASZEN

EN ANDERE KLUCHTSPELEN

GEDRUKT BIJ GEBR. GIUNTA D'ALBANI, 'S GRAVENHAGE.

JAN KLAASZEN

EN ANDERE KLUCHTSPELEN

AAN DE HAND VAN TROOST GESCHETST

DOOR

ARNOLD ISING

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1879

In de jaren 1864 en 1865 schreef ik het grootste deel der volgende bladzijden voor het *Nederlandsch Magazijn*, destijds uitgegeven door Gebroeders van Es te Amsterdam. Mijn schrijven mocht de aandacht trekken, inzonderheid om hetgeen er in voorkwam over den *Jan Klaaszen* uit onze poppenkast. Sedert werd ik meer en meer versterkt in mijne opvatting daaromtrent, èn omdat ik den naam van Jan Klaaszen, in verband met de poppenkast, nergens, hoe ik ook zocht, vóór het einde der 17de eeuw vermeld vond, èn door de naar mijn oordeel mislukte bestrijding van mijn betoog.

Bovendien schijnen de pastelteekeningen van Cornelis Troost, op het Rijksmuseum in Den Haag bewaard, belangrijk genoeg, om eenige blijvende waarde te geven aan de toelichting van haar ontstaan uit onze zeventiende-eeuwsche kluchten, die op zich zelf reeds de aandacht wekken.

Den Haag,
Maart 1879.

Cornelis Troost, een geboren Amsterdammer, die in Amsterdam leefde en er, drie en vijftig jaren oud, in 1750 stierf, had de kluchten lief, toen in den schouwburg ten tooneele gevoerd. Daaraan ontleende hij de onderwerpen voor teekeningen en schilderijen. Uitstekend karakteriseerde hij de figuren, zonder er karikaturen van te maken, terwijl hij het kostuum van den pruikentijd, waarin hij leefde, geestig wist aan te wenden.

Op het Rijksmuseum in het Mauritshuis te 's Gravenhage worden vijftien crayon-teekeningen van Troost bewaard, en ook daarvan zijn de meesten ontleend aan hollandsche kluchten, die in het laatst der 17de en het begin der 18de eeuw de burgerij vermaakten. Zetten wij ons, om deze kluchten te zien, naast Troost, met zijn gul, vol gelaat, zijn goedige onderkin, zijn krulpruik en snaaksche oogen, op de banken van den bijna honderdjarigen amsterdamschen stads-schouwburg.

Die schouwburg stond toen nog — vreemd genoeg — onder het beheer der Regenten van het Weeshuis en van het Oudemannenhuis der stad, welke godshuizen „mede moesten worden gesustenteerd door de opbrengst van den schouwburg". Op het voorscherm prijkten dan ook onder den, van Coster's akademie ontleenden Bijenkorf, deze regels van Vondel:

„De Byen storten hier het eêlste datse lesen,
Om d'ouden stock te voên, en ouderloose weesen."

Maar die gordijn is thans opgehaald, en wij wonen de vertooning bij van Langendijk's W i s k u n s t e n a a r s o f 't g e v l u c h t e J u f f e r t j e.

Het tooneel verbeeldt een kamer in een herberg te Loenen: 't is laat op den avond. Filippijn, een heerenknecht, te paard

van Utrecht gekomen, vreest vóór 't poortsluiten niet te Amsterdam te kunnen zijn en besluit dus te Loenen te blijven. Hij heeft aan de utrechtsche juffer Izabelle een brief moeten ter hand stellen van zijn heer. Die heer, Eelhart genaamd, had Izabelle leeren kennen, terwijl zij voor een poos te Amsterdam logeerde.

Intusschen is Eelhart zelf, in verliefde droomerijen verdiept, in zijn pleizierrijtuig uitgereden, en, zonder er om te denken, tot Loenen gekomen, waar hij nu in de herberg zijn knecht vindt en dien natuurlijk dadelijk vraagt, hoe hij in Utrecht gevaren is. Filippijn vertelt, dat de heer Anselmus, de oom en voogd van het meisje, haar wil uithuwelijken aan zekeren neef, die half gek geworden is door het vele studeeren, en dien Izabelle natuurlijk niet kan luchten of zien. Bovendien werd zij door haar oom, die van het vrijen in Amsterdam gehoord had, opgesloten gehouden, maar had weten te ontvluchten. Te vergeefs had Anselmus haar overal in Utrecht doen zoeken, en nu was hij zelf met zijn neef, dokter Raasbollius, op weg naar Amsterdam, waarheen, volgens zijn vermoeden, zijn nichtje zou gevlucht zijn.

Eelhart besluit den nacht in de herberg door te brengen en den volgenden morgen vroeg naar Amsterdam terug te keeren, om daar ook van zijn kant nasporingen naar zijne liefste te doen.

De waard, dien men om logies aanspreekt, zal den heer nog een bed bezorgen; maar de knecht kan niet eens een kermisbed krijgen. Alles toch is bezet: de heer Anselmus en nog een ander heer „geleerd in vele kunsten en andere wetenschappen", willen ook den nacht te Loenen doorbrengen, en evenzoo zekere dokter Hans Urinalibus, die met den jongste der utrechtsche heeren al braaf aan 't disputeeren is geraakt, en nader door den waard aldus wordt aangeduid:

„Hij is die dokter, die graag zilver maken woû
Uit keien; maar hij heeft zich zelven korts bedrogen;
Want al zijn keien zijn den schoorsteen uitgevlogen.
Behalve één — die blijft hem zitten in den kop"

Terwijl Eelhart, naar het souper wachtende, met zijn knecht overlegt hoe hij zich voor Anselmus en den neef niet schuil behoeft te houden, daar zij hem toch nooit gezien hebben, en hoe hij nu een schoone gelegenheid heeft om zijn medeminnaar te leeren kennen, komt Izabelle met haar dienstmaagd Katrijn, beide in mansgewaad en zich uitgevende voor officieren, ook in de herberg. Terstond herkent Eelhart zijne geliefde, die van haar kant niets beters te doen weet, dan zich onmiddelijk onder zijne bescherming te stellen. Dadelijk willen zij zich uit de gevaarlijke nabuurschap van oom en neef verwijderen; maar, eer zij de kamer hebben kunnen verlaten, hooren zij iemand naderen. Izabelle verstopt zich met Katrijn in het ledikant, dat op het tooneel staat, en kruipen haastig onder de dekens.

Anselmus komt de kamer binnen met Raasbollius, die, hevig verstoord op dokter Urinaal, uitroept:

De starren
En zon en maan zal hij zoo ondereen verwarren,
Dat alles wederom een chaos worden zal!

Eelhart, die hem aanspreekt, wordt dadelijk op de hoogte der kwestie gesteld; Urinaal volgt Copernicus, een vent die heeft geschreven:

Dat de aardkloot zeilt en draait, door kringen van de lucht.

Urinaal beweert — en hij komt het spoedig zelf bevestigen — Urinaal durft volhouden, dat de zon stil staat!

Ondertusschen dekken de waard en zijn dienstmeisje Griet de tafel en brengen er een ham op, een schotel sla en andere spijs, benevens een drietal flesschen wijn.

Eelhart noodigt de heeren uit met hem te eten, maar Anselmus antwoordt, dat zij hun avondmaal reeds gebruikt hebben. Terwijl Raasbollius daarop met dokter Urinaal naar buiten gaat om de maaneclips, die juist plaats hebben moet, te bekijken, verzoekt Anselmus den vreemden heer, om zoo mogelijk zijn neef wat neer te zetten, en vraagt hem tevens, of hij ook in de wiskunde gestudeerd heeft? Eelhart antwoordt, dat hij er wel

wat aan gedaan heeft, maar eigenlijk advokaat is. Pas heeft Anselmus dit gehoord, of hij komt, gelijk Filippijn het uitdrukt, „bij den droes te biecht": hij onderwerpt aan Eelhart den moeielijken toestand, waarin hij zich bevindt, vertelt hem, hoe zijne nicht, die hij opgesloten hield, ontvlucht is, en vraagt of, als zij zich te Amsterdan bij haar minnaar onthouden mocht, hij deze niet als een schaker bij den schout mag aanklagen? Die schaker, laat hij er op volgen, is overigens een lichtmis en een schelm. Eelhart antwoordt, dat, zoo hij dit laatste bewijzen kan voor 't gerecht, hij hem bijstaan zal en zijn zaak te winnen hoopt.

Anselmus verwijdert zich getroost, en Eelhart wil er van gebruik maken om met zijne geliefde weg te rijden. Izabelle echter is bevreesd, dat men dit merken zal en klaagt bovendien zeer over vermoeidheid; Eelhart haalt den waard dus over, om de juffer met haar dienstmaagd eene kamer te bezorgen, maar er niets van aan Anselmus te zeggen.

Intusschen zijn, zoo 't heet, de twee doktoren, al turende naar de maan, aan 't bakkeleien geraakt, en terwijl Eelhart zijn Izabelle naar eene aangrenzende kamer geleidt, en de waard met Filippijn de vechtende geleerden zal gaan scheiden, nemen Fop en Tijs, een paar voerlieden, die Izabelle te Loenen gebracht hebben, hun kans waar om de ham te villen. Zij laten 't been en 't zwoord op den schotel liggen en versteken 't spek in een kist. En nu volgt het tooneel, dat Troost door zijn teekenpen tot ons bracht.

Eelhart zit aan tafel, zijn knecht Filippijn staat links op den voorgrond; de twee doktoren twisten in 't midden van 't tooneel; Anselmus, de waard en Grietje staan achter hen.

Urinaal.

Zwijg van de eclipsen! want gij weet niets van die zaken!

Raasbollius.

Wel dokter ezelskop! 'k zal mijn defensie maken;
Uw zotheid zal ik elk doen weten, in geschrift.

Urinaal.

Ja, vloek en raas maar. 'k Heb uw stelling zoo gezift
En uitgepluist, dat gij zoudt als een dwaas staan kijken
Indien ik schrijven wou; maar 't zou me niet gelijken:
Zoo ik 't dispuut al won, ik won 't maar van een zot!

Raasbollius.

ô Starren! zon en maan! hoe deerlijk is uw lot,
Zoo gij uw loop voortaan zult moeten reguleeren,
Zooals 't die man verstaat!

Eelhart.

Ik bid u, brave heeren!
Dat gij bezadigd mij den grond van uwe zaak
Eens voorlegt.

Urinaal.

Dat is 't geen, mijnheer, daar ik naar haak.

Eelhart.

Nu, gaat dan zitten, valt malkaâr niet in de reden,
En laat die dokter eerst zijn argument ontleden.

(*Eelhart en Filippijn beginnen te eten.*)

Urinaal.

Mijn stelling is aldus: de zon staat vast en stil;
De wereld zeilt haar rond, en draait eens op haar spil,
Of doet een ommekeer in vier en twintig uren;
Dat maakt den dag en nacht.

Raasbollius.

Zwijg! 't moet niet langer duren!
Hoe, draait de wereld dan en zeilt ze te gelijk?
Waar zeilt ze heen?

Urinaal.

Rondom de zon.

Raasbollius.

Goed; toon dan blijk!

Urinaal.

Ze zeilt allengskens door de twaalf hemelteekenen
Net in een jaar, als wij, astrologisten, rekenen
In 't punt van Ariës begint ze, omtrent de Maart,
Zoo als 't Copernicus, die groote man, verklaart.

Raasbollius.

Dan was Copernicus de gekste gek der gekken,
En om uw botheid aan deez' wijzen heer te ontdekken,
Zoo zeg ik, dat de kloot der aarde vast moet staan,
Dewijl ze een lichaam is.

Urinaal.

Wel botmuil, is de maan
Dan ook geen lichaam, dat men in zijn kring ziet loopen?

Raasbollius.

Ja, maar geen aarde, vrind! Hoor, 'k zal 't u eens ontknoopen:
Zij is een lichaam, doof en licht, gelijk een veer,
Dies doet ze makk'lijk in een maand haar ommekeer,
Daar 't aardrijk door zijn zwaarte in 't middelpunt moet blijven,
Terwijl de zon en maan in hare kringen drijven.
Gooi eens een steen omhoog, die valt weer naar omlaag,
Op de aarde, 't middelpunt. Nu, gekskap, is de vraag,
Of deze steen niet naar de zon zou moeten vliegen,
Indien zij 't punt waar?

Urinaal.

Neen, je zult me in slaap niet wiegen!
De lucht drijft zulken steen weer naar zijn oorsprong, de aard,
Wijl hij een deel is van haar lichaam; ja hij vaart
Met al de kringen van de lucht, die de aarde dragen,
Terwijl zij zeilt, mee voort.

Raasbollius.

Nog heb ik van mijn dagen
Geen botter beest gezien! Nu zeit hij, zeilt de lucht
Zelf, met den maankring en de wereld, in één vlucht.
Vent! 't geen gij van den loop der wereld hebt gesproken,
Doet juist de zon. Nu is uw argument gebroken!
Gelooft gij niet hetgeen wij voor onze oogen zien?

Urinaal.

De zon loopt wel, zoo 't schijnt: nochtans kan 't niet geschiên.
Let daar maar op: wanneer wij in de trekschuit varen,
't Schijnt dat het land dan vaart, en wij in stilstand waren
En nochtans is 't zoo niet; wij varen immers voort?

Raasbollius.

Wie heeft zijn leven zulk een ketterij gehoord!

Urinaal.

Dat is geen antwoord; die repliek staat niet op pooten.

Raasbollius.

Wel, om jou stelling dan in één reis om te stooten,
Zoo schrijf ik hier een mathematische figuur.
(*Hij trekt met een stuk krijt een cirkel op den vloer.*)
Daar staat een cirkel; en, 't is vaster dan een muur,
Dat alle kunstenaars het punt in 't midden stellen.
Bekent gij dat niet?

Urinaal.

Ja.

Raasbollius.

Wien zoudt gij dan vertellen,
ô Domme botmuil! dat de wereld zeilen kon?
(*Hij neemt den schotel met sla van de tafel en zet dien op den omtrek van den cirkel.*)
't Punt is de wereld. En zie daar, daar staat de zon
Vlak op den cirkel. Zie, zoo moet men 't u doen weten!

Filippijn.

Och, och! zij denken wis de zon straks op te vreten!

Urinaal.

(*Hij trekt ook een cirkel en zet de ham in 't midden.*)
Geef hier het krijt. Daar staat mijn zon in 't punt van 't rond.

Filippijn.

De duivel haal je met je zonnen!

Urinaal.

(*Hij zet een flesch op den omtrek van zijn cirkel.*)
Hou uw mond!
Daar staat mijn wereld!

Raasbollius.

(*Hij zet een flesch in 't midden van zijn cirkel.*)
Daar de mijne!

Filippijn.

Watte dingen!

Urinaal.

Waar stelt gij nu de maan?

Raasbollius.

Dan moet ik wat verspringen.
'k Maak dezen cirkel om mijn wereld, 't middelpunt.

Filippijn, *ter zijde.*

Ik dacht wel dat hij 't op dien schotel had gemunt.

Raasbollius.

(Hij zet een klein schoteltje op den cirkel, dien hij om de flesch getrokken heeft.)

Daar staat de maan.

Urinaal.

(Hij trekt een cirkel om zijn flesch en zet er ook een schoteltje op.)

En daar zou zij mij best behagen.

Raasbollius.

Nu loopt mijn maan haar koers, om 't punt, in dertig dagen.

Urinaal.

Nu zeilt mijn wereld voort en neemt den maankring mee,
Beginnende haar loop in de Zodiak's sneê.

Filippijn.

Och, zoo de loop begon van de andere planeten,
Hield ik hier niet één brui te drinken of te vreten!
Met je permissie, dat ik deez' planeet eens spreek.

(Hij drinkt uit een der flesschen.)

Raasbollius.

Mijn stelling is bedacht door hem, die niemand week
In kunst: hij was één van de wijzen van Egypte.

Urinaal.

Ja, Ptolomeus. Maar de vriend, dien ik uitkipte,
Was held Copernicus, een wonderbaarlijk man!

Filippijn.

'k Drink hun gezondheid, schoon ik geen van beiden kan

Raasbollius.

Zeg, wijsneus, hoe gij mij zult kunnen overtuigen?

Urinaal.

Wel, Raasbol, met d' eclips ligt voort uw zon in duigen.

(Filippijn zet alles weer op de tafel.)

De doktoren gaan, ondanks de eclips, door Filippijn te weeg gebracht, nog voort met kijven over zon en maan, tot dat de

knecht, die de beide geleerden dapper voor 't lapje houdt, van de ham willende snijden, uitroept:

ô Starren, zon en maan, dat is een slecht spectakel!
Al 't ingewand is uit de ham, dat 's een mirakel!

En op het „wat is 't?" van Eelhart, vervolgt hij:

Och, och, de loop der starren is verkeerd,
Daar zie je 't zwoord en 't been! al 't spek is geëclipseerd!

Raasbollius, moe van 't twisten, gaat nu, op het tooneel zelf, naar bed; Urinaal verwijdert zich, en Filippijn fluistert zijn meester in, dat het rijtuig gereed staat. Maar, als thans ook Anselmus, na zijn zaak nog eens aan Eelhart te hebben aanbevolen, is weggegaan, en deze zijne Izabel roept om met haar en de twee bedienden te vertrekken, wordt Raasbollius juist wakker. Izabel en Katrijn vluchten weer in haar kamer, en de geleerde dokter begint den ongeduldigen Eelhart uit te leggen, hoe hij daar zoo even een schans bedacht heeft, die het zeker drie jaren lang tegen een vijand zou uithouden. Eindelijk gaat hij het zijn oom ook vertellen. Eelhart en Filippijn blazen terstond de kaars uit en roepen de meisjes. Terwijl zij in 't donker naar de deur zoeken, komen Fop en Tijs hun ham halen, die ze in de kist verborgen hadden. Fop slijpt twee messen over elkaar om de ham te snijden; Filippijn houdt hen voor moordenaars en kruipt in de kist, die bij hem staat. De voerlieden doen de kist open, Filippijn springt er al schreeuwende uit, en op zijn geroep komen de waard en de beide doktoren in hun onderkleederen aanloopen, en spoedig daarop Anselmus en Grietje, die licht meebrengt. Anselmus herkent zijn nichtje, ondanks haar manshabiet, en dreigt haar te Utrecht in een verbeterhuis te doen opsluiten, indien zij niet terstond haar jawoord geeft aan Raasbollius. Maar deze, tuk op zijn uitgevonden schans, die hij wil omringen door een muur van veeren, waarin de kogels smoren zullen, droomt zich reeds schatrijk en wil niet meer met Izabel trouwen. Anselmus vraagt den advokaat om

raad. Eelhart adviseert: Raasbollius in 't verbeterhuis te zetten en Izabel te geven aan haar minnaar. Hij verklaart dat hij zelf die minnaar is, dat hij Izabel te Loenen bij toeval ontmoet heeft, dat er op zijn gedrag niets te zeggen valt. Anselmus belooft met hem naar Amsterdam te gaan om dit te onderzoeken, en, zoo hij alles goed bevindt, zal hij hem zijne nicht geven.

Om het onmiskenbaar komische dezer klucht verdient zij naast de kleinere stukken van Molière gelegd te worden, en wij zijn Troost dank schuldig, dat hij de herinnering er aan levendig gehouden heeft.

Eer wij overgaan tot drie andere crayon-teekeningen van Troost, zullen wij een woord moeten spreken over Doopsgezinden, Kwakers en Socinianen, maar tevens misschien wat nieuws kunnen hooren over den oorsprong van onzen hollandschen Punch, de Jan Klaaszen uit de poppenkast.

Van Asselijn's blijspel: JAN CLAESZ (Jan Klaasz of Jan Klaasen) off Gewaande Dienstmaaght zag ik een drietal drukken. Onder op het titelblad van een exemplaar stond: „Gedruckt voor de Liefhebbers van soo, soo, soo, 1683" [1]); onder op het titelblad van het tweede: „Voor den Konink van Kaskilio dello Kito, onder de Druk-pers van Soo, Soo, Soo", en onder op het titelblad van 't derde „te Amsterdam, by de Erfgen. van J. Lescailje, op den Middeldam, naast de Vischmarkt, 1709."

De beide eerste drukken, waarbij reeds vermeld is, dat het laatste, vermeerderde en verbeterde drukken zijn [2]), worden ingeleid door een op 6 December 1682 gedagteekend woord van

---

[1]) Van deze eerste uitgave van 1683 bestaan twee drukken, de eene met gewone, de andere met duitsche of oud-hollandsche letter.

[2]) Volgens Joh. Hilman's Alphabetisch Overzicht bezit hij een druk van 1680.

Thomas Asselijn „Aan den bescheyden Leezer", en gevolgd door „'t Zaamenspraak over de Klucht van Jan Klaasz., tusschen een Poeet, Comediant en een Liefhebber der Poezy" alsmede door een soort van nastukje: „Kristalyne Bril". Bij den tweeden druk vindt men bovendien Asselijn's „Antwoort tegens de zamen-spraak van Jan Klaaz"; een „Verdragh of Vreede-schrift", in den tooneel- of blijspelvorm; „Een bysonder Liet, over de kluchtige Jan Klaesz, op sijn Zo, Zo, Zo, stem: Van Besje", en eindelijk „Een vermakelijck Liedt van Jan Claesz., vois: van Besje, etc."

Al die voor- en naschriften en liedjes wettigen reeds het vermoeden, dat het Blijspel van Jan Klaasz in het laatst der 17de eeuw even zoo sensatie te Amsterdam maakte, als Beaumarchais' Barbier in het laatst der 18de dit deed te Parijs.

Asselijn geeft dan ook zelf in zijn woord aan den lezer te kennen, dat hij nooit gedacht had, dit Blijspel door den druk gemeen te maken, maar dat hij er nu toe overgaat, om den bescheiden lezer te laten oordeelen, of het zoo veel woelens wel waard is geweest; of het verdiende, dat men er zich zoo heftig tegen kantte en er zoo veel water om vuil maakte, zoo dat men het stuk zelfs tot nader order het tooneel had ontzegd.

Hij verzekert voorts, dat dit Blijspel, al vele jaren geleden door hem geschreven, een puur verdichtsel is, en dat hij er volstrekt niet aan heeft gedacht om door den persoon van Jan Klaasz. of door een der andere personaadjes „iemand te verbeelden of te beteekenen".

„'t Is waar — gaat hij voort — dat wij in 't vijfde tooneel van 't eerste bedrijf in 't algemeen aanroeren en spreken van sommigen, die door onbehoorlijken woeker en knevelarijen gewoon zijn hun evennaasten te drukken, als ook van die, welke komen te vervallen tot die zotte inbeelding van goud te maken, waardoor zij niet alleen zich zelven, maar ook anderen komen te bederven, en door welke uitzinnigheid vele familiën zijn te gronde gegaan. Dit is wel het gevoeligste deel, waardoor zich eenigen meenen geraakt te zijn; maar waarin — vraagt Asselijn —

zijn wij hier te beschuldigen? Wrijven wij hier iemand een klad aan, waardoor hij in zijn eer en goeden naam wordt verkort? Noemen wij hier iemand? Wij zeggen in 't algemeen, dat er eenigen zijn of gevonden worden, waar zoodanige gebreken onder schuilen; en zijn er eenigen, die zich dit aantrekken of toeëigenen, die stellen zich zelven, en niet wij hen, ten toon. De gebreken in 't gros aan te wijzen, is dat paskwilliseeren, waardoor dit blijspel alreeds veroordeeld is? Zijn dat paskwillen, waar iemand in 't bijzonder door wordt gekwetst of aangerand, zoo zijn 't meerendeel al paskwillen, die op den schouwburg worden vertoond."

Die voorrede van Asselijn werd in de zoogenaamde Samenspraak gekritiseerd. Daarin werd tevens beweerd, dat Asselijn wel zestien passages veranderd had, zoodat de klucht niet in druk uitkwam, gelijk die gespeeld was geworden. Ook werd er op gewezen, dat hij „de Societeit der Mennisten" aan de kaak gesteld, de Heilige Schriftuur misbruikt en, in één woord, een ergerlijk stuk gemaakt had, waaruit de dienstmaagden konden leeren hare vrouwen onbeschaamd te bejegenen, en de jeugd een nieuw kunstje om het ouderlijke huis te onteeren, zoodat men het vers van wijlen den heer van Vondel:

Tooneelspel kwam in 't licht tot leerzaam tijdverdrijf,

nu wel mocht veranderen, en schrijven:

Tooneelspel dient nu slechts tot eerloos tijdverdrijf,
Het wijkt geen hoerekuf in goddelooze vonden,
Het bootst de wereld na en kittelt wel het lijf,
Maar slaat de teere ziel met ongeneesbre wonden.
Het toont in kort begrijp alle ongeregeldheid,
Daar 's werelds oog om lacht, maar 's Hemels oog om schreit.

Deze kritiek, die — wij bekennen het — niet geheel onverdiend is, werd door den schrijver met een antikritiek beantwoord. In dat Antwoord op de Samenspraak werd het gelogenstraft, dat er wel zestien passages in het blijspel zouden veranderd zijn, en werden de twee passages nader aangeduid, die

in het gedrukte stuk weggelaten waren. Ook protesteerde de schrijver tegen de beschuldiging, alsof hij de Heilige Schriftuur misbruikt had. „Of — vraagt Asselijn — noemt hij (de criticus) dit de H. Schriftuur misbruiken, dat wij hier een verliefden Kwaker invoeren, wiens geest dan dit, dan dat getuigt, en die door een zotten en ingebeelden geest gedreven wordt? Houdt hij dien geest voor een onfeilbaren en schriftuurlijken? Zeker, zoo moet hij ongetwijfeld mede aan die zelfde verrukking en drijving vast zijn; zoo, zoo, dat 's wat anders, 't heeft ook al vrij wat schijns, terwijl hij zich hier voor hen zoo in het spits stelt; maar of dat niet is de H. Schriftuur misbruiken en te recht daarmee spotten, dat men ze bij deze van elk verachte geestdrijverij vergelijkt, laat ik anderen beoordeelen."

Vervolgens tracht Asselijn zijn stuk te zuiveren van de betichting van onzedelijkheid, door te laten uitkomen, hoe zijne twee hoofdpersonen, Saartje Jans en Jan Klaasz, alle middelen hebben in 't werk gesteld om op een eerlijke manier tot een huwelijk te geraken, maar alles was afgestuit op de hardnekkigheid der ouders. Asselijn vergeet hier echter, dat hij zelf Jan Klaaszen in zijn stuk schildert als een deugniet en rinkelrooier; terwijl hij bovendien later nog twee blijspelen schreef, waarin Jan Klaaszen als een hoogst onzedelijk sujet ten tooneele wordt gebracht, en zijne vrouw Saartje Jans hem niet veel toegeeft.

Het eerste dezer latere stukken is getiteld: Kraam bedt of kandeel-maal van Zaartje Jans, vrouw van Jan Klaazen, blijspel, te Amsterdam gedrukt in 1684. Asselijn zegt in de voorrede: „in ons voorgaande blijspel, de gewaande Dienstmaagd genaamd, hebben wij Jan Klaaszen ingevoerd als een persoon van een zeer ergerlijk en ongebonden leven, en in dit vervolg brengen wij hem te voorschijn in een ander kleed, waarin hij veinst de deugd te verbeelden, en doen hem de rol spelen van een rechten schijnheilig, onder welke vermomming hij zijn trouw te buiten gaat en tot echtschenderij vervalt."

Het tweede stukje: Echtscheiding van Jan Klaasz. en Saartje Jans, werd gedrukt in 1685, en in dit blijspel bedriegt Saartje Jans hare ouders ten tweedenmale en loopt, pas gescheiden van haar eersten man, met een doctor weg, wien ze weldra een pand harer liefde schenken zal.

Eindelijk schreef Asselijn nog een blijspel, in 1691, gedrukt onder den titel van: de Schijnheilige Vrouw met de uitvaard van Jan Jasperzen, vader van Saartje Jans. Wel is waar, komt in dit stukje geen der personen voor, die in Jan Klaasz. optreden, maar men hoort er toch van spreken. Bij gelegenheid van Jan Jasperszen's begrafenis, die door den man der schijnheilige vrouw, den aanspreker Barend van Dockum, zal worden bezorgd, vernemen wij, dat de „vrienden" de handen geheel aftrekken van Saartje Jans, die, sedert het doktertje haar verliet, geweest is „schier veur alle man". Jan Klaaszen is al lang te Batavia in 't ziekenhuis overleden, en een der buurvrouwen van wijlen Jan Jaspersz. merkt, op het hooren dezer nieuwtjes, aan:

„Wat je toch zegt! wel! en met de dood van Jan Jasperzen is al dat geweld gedaan bij de straat."

Tot „dat geweld" behoorde ook nog eene zotternij, getiteld: „De geest-drijvende so, so, of de Klucht van 't Nickers-Praetjen", versierd met dit motto:

„De Fijnman door den geest gedreeven, om te weten,
Hoe dat Jan Claessens werck in 't eynde souw vergaen,
Spreekt door een Toovenaar, drie swarte Nikkers aen,
Die openbaren hem, de Hel en haar secreten."

Daaronder stond:

„Gedrukt voor die so, so beminnen,
Keerom, de Klucht die sal beginnen."

In deze Klucht wordt alles, wat er over Jan Klaasz. te doen is geweest, nog eens gerecapituleerd. Wij zien er in bevestigd, dat de personen uit het blijspel behoorden tot de zoogenaamde

„broederen" of „vrienden". Naar het schijnt noemde men de „fijnen" daaronder ook „Kwakers", ofschoon de echte Kwakers niet behoorden tot de Broederschap of Societeit der Doopsgezinden. Aan die Doopsgezinden werd door hunne tegenstanders nagehouden, dat zij hun oorsprong namen uit de vroegere Weder-, Herdoopers of Anabaptisten, en dat zij dus afstamden van de Jan van Leidens en Knipperdollingen, welke oudere munstersche broeders evenwel, volgens de Mennisten, daarin hadden gedoold, dat ze het Woord met het Zwaard verdedigden. Ook verweet men aan de Societeit, dat zij verwantschap had met de amsterdamsche Naaktloopers of Adamiten. De „fijnen" of „Kwakers" onderscheidden zich door een bijzondere kleederdracht: ze droegen, zoo als ons uit de Klucht van 't Nickerspraetjen blijkt, een „stijf kraagje" om den hals, een „vilten hoed met hoogen bol" op 't hoofd en waren altijd in 't stemmig zwart gestoken.

Al den bras gaet immers in 't swart, en dat om de statigheyt.

Zoo ook zegt in 't blijspel van Jan Klaaszen, Diwertje tegen haar man Jan Jaspersz., die haar verzoekt hem wat af te borstelen, eer hij uitgaat:

„Ja wel, men veegt dat swart schier op de draed, en hoe je 't veegt, 't ziet altoos nog al even bepluist." [1])

Ook blijkt uit deze schrifturen, dat de Doopsgezinden elkander onderling „broeders" en „zusters" noemden.

Wij behoeven hier niet in 't breede aan te toonen dat Kwakers

---

[1]) „In wat gewaad? met een kalotjen? een befjen om? en een zwart rokjen aan?"

vraagt Jan de knecht aan zijn meester Robbertus. En:

„Jou kort wambuisje, lange ooren, kort haar en ronde hoed
Bedekt allemaal de loosheid, die je heimelijk bij jou voedt,"

zegt Trijn Jans tegen den fijnman Floris Pietersz in: Verliefde Brechje, kluchtspel door P. van Haps, 1700.

en Doopsgezinden niet tot de zelfde secte behooren; maar men placht ze toch lang met elkander te verwarren, waarschijnlijk omdat de „Kwakers" of „Vrienden", even als de „Mennisten", den eed en den kinderdoop verwierpen en weigerden de wapens te dragen. Reeds in Engeland werd in 1660 aan de Anabaptisten en Kwakers gezamenlijk, verboden vergaderingen te houden, anders dan binnen besloten plaatsen, en, toen de Kwakers in 1655 de zee overgestoken en door zekeren Ames onder anderen in Amsterdam gevestigd waren, zag men ze ook daar aldra met de Wederdoopers verwarren. In den aanvang stonden zij ook hier te lande aan vervolgingen bloot: men gelastte hun heen te gaan, maar zij bleven; men zette hen gevangen, maar nauwelijks had men hen, met verbod om predikatiën te houden, in vrijheid gesteld, of zij begonnen weer op straat te preeken; men verbande hen uit Amsterdam, maar, als dit 's avonds gebeurd was, kwamen zij den volgenden ochtend de poort weer in; men zette hen in krankzinnigengestichten, maar hun lijdzame volharding was zoo krachtig, dat de Regenten van Amsterdam er zich eindelijk door lieten overwinnen, en men hen met minachtend schouderophalen loopen liet. Tot in 1664 bleef nu het Kwakerisme in het halfdonker voortleven; toen echter begon men de Kwakers weer te verwarren met de Socinianen of rationalisten der 16de en 17de eeuw. Opmerkelijk is het, dat doctor Galenus, de mennonistische predikant die zich omstreeks 1662 zooveel naam maakte, ook van sociniaansche dwalingen werd beticht. In dien tijd vaardigden onder anderen de Staten van Friesland een plakkaat uit tegen de „Socinianen, Quakers ofte Dompelaers (Doopsgezinden)", waarbij bevolen werd dat een „persoon, bevonden synde een Sociniaen, Quaker ofte Dompelaer te wesen," voor vijf jaren naar het tuchthuis moest worden gezonden, en werd uitgeloofd een premie van „vyff-en-twintich golden Friesche ryders" voor 't aanwijzen van zoodanigen persoon, die door den predikant ter plaatse, ten overstaan van den schout of magistraat, bevonden werd „met

de Sociniaensche, Quakers- ofte Dompelaars-dwalingen" besmet te zijn. [1])

Ook de hollandsche Synoden waren er tuk op om de plakkaten tegen de Socinianen zoo streng mogelijk ten uitvoer te doen leggen. Later kwam men tot wat meer verdraagzaamheid, althans tegenover de Kwakers, die zich nu omstreeks 1669 voor goed in ons vaderland vestigden. [2])

Men bleef echter hier, even als in Duitschland, de Kwakers onder den algemeenen naam van Anabaptisten aanduiden. Van daar dan ook dat Asselijn zijn „Kwaker" onder de leden der „Broederschap" doet optreden en hem zich alleen doet onderscheiden door zijn geteem over den geest, die in hem getuigt, en over de vleeschelijkheid, die hem kwelt.

Het verwarren van de Doopsgezinden met de Socinianen blijkt ook nog uit de volgende plaats in het blijspel van Jan Klaaszen, waar Jan Jasperszen tegen zijne vrouw zegt:

. . , . . . en dan onderweeg
Zoo loop ik wel eens aan in de Dirk van Assensteeg,
In 't Lijdeboek, het school van de verdraagzamen en vroeden:
Daar is alweer een boekje uitgekomen tegen die warvogels die de scheuring voeden,
Waarin verhaald wordt al d' omstandigheid zeer pertinent,
Wie dat den strijd gewonnen heeft, en wegens de neerlaag van dat groot Krakows regiment;
Hoe zich alles in die furie heeft toegedragen,
En hoe de Kornel met al zijn ruiterij in routen [3]) is geslagen,
En dat het alles meerendeels ter neder is gemaakt,
Ja zoo, dat hij zelf nog ter nauwernood t' Krakow is binnen geraakt.
Daar is zulken alteratie onder de Broeders om het weer op te bouwen;
Doch zij mogen doen zoo zij 't verstaan, ik meen er mij buiten te houwen,
Ik ben altoos blij dat ik er niet in en word behaald.

Waarschijnlijk heeft dit betrekking op de vervolging der Socinianen of Rakowsche (niet Krakowsche) broeders in Polen.

---

[1]) Resolutie van den 20sten Februari 1662. Zie: Groot Placaat en Charter-boek van Friesland, vijfde deel, folio 670.

[2]) Zie: Cérémonies et coutumes réligieuses de tous les peuples du monde, Tome 4, fol. 144.

[3]) En déroute.

Dat in Asselijn's Blijspel werkelijk de Mennisten, Mennonieten of Doopsgezinden bedoeld worden, ziet men onder anderen uit het verwijt, aan den schrijver gedaan in de Samenspraak, dat hij, in een viertal uit het gedrukte blijspel weggelaten verzen, doctor Galenus had bedoeld.

Die verzen luidden:

Wat dunkje? die zoo met schaapsvellen bekleed zijn, en de deugd verbeelden door hun uiterlijken zwier,
Zou daar niet wel een grijpende wolf in steken of een ander verslindend dier?

Antwoord:

Zulke hanen, al kraaiden ze nog zoo schoon, behoorde men uit de gemeente te weren,
En als een verrot lid af te snijen, zonder met dezelven ooit meer te consistoriëeren.

Asselijn erkende, dat hij die regels „om alle bedenkelijkheid en aanstootelijks weg te nemen", niet had laten drukken; maar hij meende dat de schrijver van de Samenspraak, door deze regels op dr. Galenus toe te passen, dien heer schandelijk ten toon stelde en brandmerkte, 't geen hij, Asselijn, op 't honderd duizendste deel in zijn gedachten niet had durven nemen. „Is dit voor dien heer pleiten?" vraagt hij. „Is dit de Societeit verdedigen, zoo schandelijk voor al de wereld afgeschilderd te worden?"

Die dr. Galenus nu was niemand anders dan de reeds door ons genoemde amsterdamsche doctor in de geneeskunde en doopsgezinde predikant Galenus Abrahamsz. de Haan, de tegenstander van Samuel Apostool, die, even als deze, eene afzonderlijke gemeente stichtte, ten gevolge waarvan de Mennonieten sedert 1662 verdeeld waren in de Galenisten of — naar hunne kerk bij het Lam — de Lammisten, en de Apostolisten of, naar hunne kerk, Zonnisten.

Wij komen thans op het „Nickers-praetjen" terug. De hoofdpersoon daarin is de Fijnman, so, so — wij zullen later

zien waar dat so, so van daan kwam — en deze op kwakerswijs door den geest gedreven Fijnman heeft eene zuster, Krijntje Adriaensz., die ook in het Praatje optreedt. We herkennen dus in hem den kwaker Reinier Adriaensen uit het blijspel Jan Klaasz.. Deze Reinier begeeft zich tot een toovenaar en verzoekt hem, eenige helsche geesten of Nikkers op te roepen, om van hen te weten te komen, of de klucht van Jan Klaaszen waarlijk is geschied, of dat het maar een verzinsel is en er niemand mee bedoeld wordt. De toovenaar verklaart dit nader door te zeggen:

„de volcke,
Die men de fijne noemt, die leggen over hoop,
Ja dragen zelfs haar eer, door lasterschrift te koop.
Hier van soo wilden wy wel de intency weeten."

De Nikkers verhalen nu, hoe een poëet (Asselijn) een zoet blijspel had gemaakt, en hoe zij hadden aangeraden het ten tooneele te doen voeren en in druk uit te geven, omdat zij wel wisten dat er dan een vuurtje van komen zou. En 't begon dan ook ras te branden: een fijnman zeide dat het een paskwil was op vele fijne liên, en daarop blies een der Nikkers, zoo als deze zelf getuigt,

„het vuur in veel gemoeden
En bracht ze tegens leer, tot Jan van Leiden's woeden,
Niet wel met bus en zwaard, maar met een spitse pen.
Daar ging het schrijven aan en 't schelden met geweld:
Ons rijk dat kreeg zijn deel, de drukkers kregen geld."

De goede poëet dacht nog een einde aan den twist te maken door een voorrede te schrijven; maar, als de Nikkers eens in 't spel zijn, kunnen geen tien voorredenen baten. De kwade geesten vlogen dan ook naar hen, die in het blijspel een paskwil zagen, en stookten hen op dat deze en gene er in 't bijzonder mee bedoeld waren. Zoo kwam de Brilleman in de wereld, daarna de Samenspraak tusschen den Poëet, den Commediant en den Liefhebber, toen volgden het antwoord van Asselijn en al

de liedjes van Zoo, zoo, en eindelijk 't Vredeschrift, zoodat men in Amsterdam

"en voorts door 't heele land
"Met de Jan Klaaszens Klucht, Brillen, Commediant
"En van zoo, zoo, en dit en dat zoo, zoo, gedurig is aan 't razen."

Ten slotte laat Fijnman zich door Goedhart, een vredelievend burger, raden, zich maar stil te houden en de broers tot vrede te vermanen.

Uit de aldus furore gemaakt hebbende Klucht van Jan Klaaszen, die, wij herinneren het, zoo menigmaal werd herdrukt, die zeker nog oneindig meer werd vertoond en die niet minder toeschouwers zal gelokt hebben, juist omdat de vertooning er van eens door Heeren Burgemeesteren van Amsterdam tot nader order was verboden geworden, — uit die Klucht, waarvan de naam wel zal blijven leven, zoolang er Hollandsch gesproken wordt, heeft onze Troost drie tooneelen ontleend.

Achtereenvolgens willen wij deze geïllustreerde tooneelen wedergeven, terwijl wij tevens den gang van 't stuk nader ontleden.

Het Blijspel begint met onaangenaamheden tusschen Diwertje Gerbrandts, vrouw van Jan Jasperszen, en Lijntje, de meid. Jan Jasperszen is een makelaar in granen, wonende op 't Kattegat te Amsterdam, in 't huis waar de zés steenen kruiken uithangen. Bij 't opgaan der gordijn is Lijntje bezig met eenige kleeren af te borstelen, onder 't zingen van het liedje, op Tromp's huwelijk:

't Sa, Trompen en Trompetten,
Blaast op een gouden toon,
Nu Tromp de oorlogswetten
Verlaat om Venus' zoon.
Hij gordt het staal aan 't lijf,
Om zijn geweer en wijf,
Maakt weer Trompen,
Stalen rompen,
Stout en stijf!

Al is dit krijgshaftige liedje niet het slechtste van het Blijspel, Diwertje laat er zich niet door verteederen. Zij scheldt de meid de huid vol, omdat ze haar tijd verpraat, schier niets uitvoert, en, wat ze verricht, nog verkeerd doet. Diwertje is blij, dat Lijntje uit haar dienst gaat. Lijntje echter vat vuur op een wat onvoorzichtig woord van haar meesteres en verwijt haar, dat ze liever op haar dochter Saartje passen moest. Jan Jasperszen komt er bij en verzoekt de meid maar stil heen te gaan, daar haar tijd toch om is.

Als hij 't standje gestild heeft, zal hij naar de Korenmarkt gaan; maar Stoffel Thijszen met zijn zwager Tjerk Hendriksze kloppen juist aan. De moeder, die de reden van hun bezoek al raadt, geeft haar dochter, Saartje Jans, die eenige zakjes uit 't kantoor aan vader gebracht heeft, een wenk om zich wat aan een kant te houden. Nu treden de beide vrienden binnen, en, terwijl moeder en dochter stoelen aangeven en een der bezoekers zich verontschuldigt over het belet, dat ze komen maken, antwoordt Diwertje:

> Niet metal Tjerk Hendriksze! Onze meid is daar zoo daadlijk vertrokken uit 'er huur,
> En 't avond heb ik weer een knaphandig diertje te verwachten.

Intusschen hebben de vrienden plaats genomen, en Stoffel Thijszen zegt, dat zij, uit naam van Reinier Adriaanszen en Lijsbet Fransen, zijn peet, Saartje Jans ten huwelijk komen vragen. „Je kent het geslacht", besluit hij, „en van wat afkomst dat ze zijn en wat de vader voor een man was."

„Zouden we dat geslacht niet kennen?" herneemt Diwertje. „Die oude Adriaan Pietersze, dat was een eerlijk man, die niemand zou verongelijken! Het was hem een gruwel onder de Broeders zulke zwakken te vinden, zoo op wereldsch goed gesteld, dat ze zich door oneerlijk gewin zochten te verrijken."

„Ja, 't is schandelijk, dat dit nog zoo in zwang is," zucht Tjerk Hendriksze, en Stoffel Thijszen vervolgt:

„Ik weet niet bij wat voor volk men ze zal vergelijken. Zijn

er niet, die zich met onbehoorlijken woeker verrijken, die op hun luimen liggen of er ook iemand verlegen is en dan zoo tegen tien of twaalf ten honderd, op een schepenkennis of andere goede vastigheid, geld voorschieten? En dan nog anderen die hun medebroederen door bedrog van goud te leeren maken, geheel weten uit te zuigen. En, komt het aan den dag dat het bedrog is, wel, dan is het door eene verrukking of uit menschelijke zwakheid geschied; en zoo weten ze hun goudzucht met een schijnheilig gelaat te bedekken, tot schandaal van de gansche Broederschap."

„Als 't nog Joden waren, die zulk bedrog en knevelarij pleegden," meent Jan Jasperszen; „maar lieden die de vroomheid zelf schijnen te wezen en zich rechtzinnig noemen, die behoorden hun medeleden toch vooral zoo niet te knellen."

„O, Jan Jasperszen," herneemt Tjerk Hendriksze, „ik zou je er wel zooveel kunnen opnoemen, die zich gedurig mesten met hun evennaastens zweet, en de arme luidjes, na ze eerst wel te hebben gekneveld, hun arbeidsloon betalen in gesnoeid geld, dat ze met profijt weten op te halen. En dan worden die winsten weer vrij onordentelijk verteerd ook! Die Jan Klaaszen, die, zoo men zegt, nog dagelijks hier verkeert om met je dochter Saartje Jans te vrijen, is al mee van dat zelfde stof."

Jan Jasperszen en Diwertje protesteeren: zij willen zich bij de vromen houden en hun dochter liever naar 't kerkhof zien dragen dan haar aan Jan Klaaszen te geven. En Diwertje vaart voort:

„Zulken ondeugenden hoop, die al 'er goed met bedrog en knevelarij hebben gewonnen!
Wat waren ze nog over weinig jaren? Ze hebben immers met niet begonnen,
En nou is men elk te rijk in kostelijkheid en pracht."

Stoffel Thijszen geeft Diwertje Gerbrandts volkomen gelijk, maar verzoekt haar toch, vermits haar dochter met Jan Klaaszen zoo op den naam is, eens te willen onderzoeken, of ze reeds aan elkander verbonden mochten zijn, daar Reinier dan van zijn

plan zou moeten afzien. Saartje's ouders betuigen er niets van te weten en 't ook niet te gelooven: wel heeft Jan Klaaszen twee of driemaal aanzoek gedaan, maar hij werd telkens glad afgeslagen. Tjerk Hendriksze zingt daarop nogmaals den lof van Reinier, die zoo deugdzaam, vroom en oprecht is, geen tuischer of twister, een vriend van sparen, ofschoon daarom nog geen gierigaard; iemand die voor een arm mensch wat over en zelf nog wel wat te wachten heeft, al is hij dan ook niet zoo rijk als Jan Klaaszen. De ouders staan toe, dat de brave Reinier zich nu en dan aan hun dochter zal mogen presenteeren, en zoo eindigt het huwelijksaanzoek door de vrienden van Reinier Adriaanszen bij de ouders van Saartje Jans, dat Troost ons heeft afgebeeld.

Op zijne teekening gluurt het aardige Saartje achter de deur en luistert het gesprek af. Reinier's „gunstelingen" of vrienden, Tjerk Hendriksze en Stoffel Thijszen, zitten, in 't zwart gekleed en wat verlegen houding, met hun handen in de war. De een heeft een platten kraag om, de ander een stijf omgeslagen kraagje; beiden zijn glad geschoren en hebben een puriteinschen hoogen tophoed op; maar die met het stijve kraagje draagt onder den tophoed nog een, met een strik onder de kin vastgebonden, zwart kapje of kalotje, waaruit alleen van achteren wat haar voor den dag komt. Ofschoon zijn zwager zulk een kalotje niet op heeft, kan men nochtans van zijn kort afgesneden haar ook maar weinig zien. Jan Jasperszen daarentegen pronkt met een lange gepoederde krulpruik, waarop een hoed met breeden rand, en om den hals een witte das of bef; overigens is ook hij in 't zwart, even als zijn oude Diwertje, die echter over haar zwart keursje een lichtgekleurd jak en over haar zwarten rok een breed wit boezelaar heeft aangedaan. Een stemmige muts en een kamerrijksche doek met een paar kwastjes van voren voltooien Diwertje's kostuum.

Zoodra Reiniers' vrienden vertrokken zijn, achten de ouders het noodig hunne dochter eens ernstig te ondervragen, hoe het

tusschen haar en Jan Klaaszen geschapen staat. Gelukkig voor Saartje, raken vader en moeder, alleen door hun eigen vraag: of zij Jan Klaaszen, „dien lichtvink, dien dominateur," nog te woord staat, zoodanig buiten zich zelven, dat zij hunne dochter haast niet aan 't woord laten. Saartje vindt nauw gelegenheid om te verzekeren, dat ze niet zal trouwen als met het consent harer ouders, 't geen Diwertje niet verhindert om nog eens duchtig op Jan Klaaszen af te geven. En wat is Jan Klaaszen? vraagt ze:

Den heelen dag met d'eenen lichtmis of d'ander op een sjeesje te trararen,
En alle kuffen te bezoeken, en van 's avonds tot 's morgens vroeg
Wakker den elleboog te roeren in de een of in de andre kroeg.
Dat zou mooi huis houwen, ik meen 't; waar je niet recht een verloren kind?
Al is hij rijk, kakrijk, 't is de beste rijkdom, dien men samen wint.
Je zoudt daar onder een volkje komen! dat ik toch niet wil hopen!
Zijn 't niet al meest zieleverkoopers of die zoo transporten en maandceelen opkoopen?
Is zijn neef niet, hier dichtebij, in de Vergulde Pellekaan,
Die zijn eigen vrouw heeft laten zitten, met een ander doorgegaan?
En om er geen doekjes om te winden, gelijk het elkeen wel mag weten,
Heeft zijn oom Jan Stompvoet nou niet bij de twee jaren bij de wittebroodskinderen in 't tuchthuis gezeten?
En Evert Platbek, hier buiten in de Halve Maan,
Heeft die niet nog kortelings om twee valsche verklaringen te Amsterdam aan de kaak gestaan?
En dit zijn al van zijn naaste vrienden! Wel men behoorde ze als de pest te schouwen.
Ik zal er ook een schot voor schieten, al zou 't mij al mijn leven rouwen:
Laat zien of jij je hoofd zult volgen en verwerpen onzen goeden raad!

Saartje verzekert nogmaals dat ze niets zal doen als met haar moeders consent! Maar spoedig verneemt men, dat er wat achter die herhaalde belofte schuilt. Als Diwertje hare dochter om een paar boodschappen heeft uitgezonden, zegt Saartje, dat dit haar wonderlijk schoon in de hand valt, want dat ze met Martijntje, de besteedster, afspraak heeft gemaakt om ten één ure Jan Klaaszen achter de nieuwe luthersche kerk te vinden, ten einde alles nog eens gezamenlijk te overleggen. Nu het er echter

op aankomt, zit ze wel wat in 't nauw en noemt ze de afspraak een wonderlijk stout bestaan — en daar heeft ze gelijk in.

In 't tweede bedrijf heeft de samenkomst plaats. Jan Klaaszen en Martijntje weten Saartje te beduiden, dat zich alles wel schikken zal en dat ze zoo slecht niet handelt. En dan hooren wij, hoe Martijntje Jan Klaaszen als meid zal gaan verkleeden, gelijk ze dit al eens gedaan heeft, toen zij hem aan Saartje's moeder voor meid ging besteden: „het kapje wel opgezet, met een grijn manteltje en een rassche schort aan, en een kussentje en schaartje op zij." Vervolgens zal ze hem, terwijl hij een doos onder den arm draagt, in eigen persoon bij Diwertje in den nieuwen dienst brengen. Er wordt afgesproken, dat Martijntje en Jan Klaaszen een weinigje na achten zullen komen; dan, zegt Saartje, zitten de oude lui aan tafel en zal zij Martijntje en Jan in de stoep aan de deur opwachten.

Saartje gaat nu hare boodschappen doen, en Jan Klaaszen belooft Martijntje voor hare moeite vijftig dukatons om wat moois te koopen. Maar, zegt hij, gun mijn vrienden de klandisie. „Waar moet ik dan wezen?" vraagt Martijntje. En Jan antwoordt:

Op den Nieuwendijk, of in de Warmoesstraat; vraag maar naar Jan Klaaszens volk, het minste kind zal je wijzen;
Daar zal je grofgrijnen en s e r g e d e d a m e s vinden, en alle and're stoffen naar advenand;
Maar ik wil je raden wel toe te zien, want ze hebben somtijds stukken die in de verf of in de pers zijn verbrand;
Neem het ook zoo licht niet op 'er woord, want ze vallen zoo wat ruim van geweten,
En, als je 't al gekocht hebt, zoo pas wel op 'er handen: ziet, ze zijn zoo heel pluis niet in het meten.
Zoo dat ik je dit zeggen wil, koop je wat, pas op dat je voor je ziet!

Geen wonder dat Martijntje op die aanbeveling uitroept: „En zijn dat je vrienden! En die recommandeer je mij? Neen, ik houd van dat Jan Klaaszens volk dan ook niet!"

Nauwelijks heeft Jan zich met de besteedster verwijderd om

zich te gaan verkleeden, of Diwertje verschijnt en beklaagt zich over het lang uitblijven van hare dochter Saartje. Ook haar man komt niet t'huis en de tafel heeft al een uur gedekt gestaan. Maar, Jan Jasperszen treedt haar juist te gemoet. Hij vertelt haar eenige nieuwtjes, die hij op 't Hamburger kantoor heeft vernomen, en dan keeren ze samen huiswaarts. Hadden ze een oogenblik gewacht, ze zouden hun dochter hebben zien aankomen, met twee „gebuurtjes", Marritje Jacobs en Grietje Pieters, die zij ontmoet en aan wie zij haar plan meegedeeld heeft. Eerst zoeken de gebuurtjes Saartje het stout bestaan af te raden; maar, als deze nu ook vertelt, hoe hare ouders haar dwingen willen om Jan Klaaszen den schop te geven en met Reinier Adriaanszen, den Kwaker, te trouwen, stemmen zij met haar in en beloven haar zelfs, moeite te zullen doen om hare ouders neer te zetten. Saartje ziet intusschen hare moeder aan de deur verschijnen, en, zooals ze te recht vermoed heeft, wordt ze over haar lang uitblijven dapper doorgehaald. Ja, Diwertje waagt de onderstelling, dat Saartje haar tijd met Jan Klaaszen verkwispeld en vermald heeft — maar, voegt ze er bij, „ik zal jou die zwier welhaast door een ander middel doen intoomen." Eindelijk vraagt ze aan hare dochter: „wat bescheid breng je van Martijntje?" — „Dat het meisje van avond in haar huur komen zal," antwoordt Saartje, terwijl ze naar binnengaat, en Diwertje over hare nieuwe meid aan 't praten raakt met hare buren Grietje en Marritje. Ze heeft niet naar de meid vernomen en 't kon dus wel eens tegenvallen. Maar de gebuurtjes breken dit meidenpraatje af om het op Saartje en Jan Klaaszen te brengen. Zij trachten de moeder te overtuigen, hoe hare onverzettelijkheid haar wel eens zou kunnen berouwen; bovendien, al is er dan ook wat op Jan Klaaszen's verwanten te zeggen, wie ziet er naar de familie?

Die hekken zijn al lang hersteld:
Doet de ronde vrij overal, 't woord, dat je mekaar in het oor bijt, is geld;
Geld, geld is de leus, 't geld gaat vóór alle zaken.

En Jan Klaaszen heeft geld. Men redeneerde toen al eveneens als nu in de wereld.

Diwertje echter blijft doof en „moet dus maar verwachten wat er van komen zal." Zij gaat in huis en de gebuurtjes verdwijnen, terwijl Reinier Adriaanszen optreedt.

Reinier houdt een alleenspraak, waarin hij zich over zijn vleesch beklaagt, dat sterker is dan zijn geest, en zulk een barning in zijn binnenste verwekt, dat hij als een oven blaakt. Maar, denkt hij weer, 't is toch geen zonde dat men trouwt, al wordt ook aan de reinheid veel volmaaktheid toegeschreven. Hij heeft dus in zijn zwakheid van geest en door den vleesche verrukt, bij zich zelf overlegd, om er overheen te stappen en zich te voegen aan den kant van de vleeschelijkheid, te meer, omdat zijn petemoei, van wie hij erven moet, hem alle dag aan 't oor teemt, dat hij dient te trouwen, opdat haar goedje niet met der tijd aan verre neven en nichten komen zal. Zij heeft hem de keus gelaten tusschen drie meisjes: Marten Jacobsz. dochter op de Braak in de gouden Steur; 't weeuwtje in de rijkebuurt, in de drie groene Fuiken; of wel Jan Jaspersz. dochter in 't Kattegat, in de zes steenen Kruiken. De laatste had petemoei hem eigenlijk toegedacht, en op haar moet het nu los. Maar, besluit Reinier:

'tMeisje is vrij wat wulps en gaarne aan den man,
En daarbij jonk, en dat jong is, wil gemeenlijk wel wat mallen.
Nou, terwijl mij de Geest zoo krachtig er niet van getuigt, wie weet hoe 't nog uit zal vallen.
Laat zien, me dunkt dat ik hier al op de hoogte ben.
Dit zal het huis wezen, naar dat ik het nog van ouds ken:
Ik zie daar licht voor de glazen.... en daar gaat de deur juist open.

't Is zoo, Saartje Jans komt zelf, met een blaker in de hand — want 't is avond geworden — aan de deur om te zien of Martijntje ook met Jan Klaaszen opdaagt, en nu heeft er tusschen haar en Reinier Adriaanszen op straat, voor het huis van Jan Jaspersz., een gesprek plaats, dat door het herhaalde zoo, zoo van den Fijnman aanleiding gaf tot al de liedjes en spreek-

wijzen over de „fijnen zoo, zoo". Deze vrijage tusschen Reinier Adriaansz. en Saartje Jans is stellig een der geliefdste tooneelen van onze voorvaderen in 1700 geweest en werd door Cornelis Troost geïllustreerd.

Saartje, wier zwellende boezem slechts ten halve onder den witten los omgeknoopten halsdoek verborgen blijft, en wier gepoederd en gefriseerd haar allerélegantst bouffeert uit het zwarte platte kapje, dat, in een punt toeloopend, het bovengedeelte van haar hoofd bedekt, is in het zwart, met een wit keursje, lubben over de bloote armen, een schaar, naaldekoker en speldekussen op zij en een wit voorschoot over den wijd uitstaanden hoepelrok. Tegenover dat dartel figuurtje staat de stijve Reinier, die een verliefd gezicht trekt en de handen in verlegen houding tegen het lijf drukt. Door het zwarte kalotje, dat ook hij onder den tophoed op heeft, is er geen haar van hem te zien, en dit kale, gevoegd bij den strik van 't kapje onder de kin, geeft hem iets zeer onnoozels. Hij draagt een platten geborduurden kraag en omgeslagen lubben over de mouwen van zijn donker wambuis.

Maar hooren wij hem spreken:

Reinier.

Wel Saartje Jans, 't scheelde niet veel of ik had schier voorbij geloopen,
't Is juist of het wezen wil, dat je de deur zelf open doet.

Saartje.

Wat was jouw zeggen, vriend? Ik geloof niet dat je hier wezen moet,
Ik ken je niet, daarom wandel maar voort, en zoek andere wegen.

Reinier.

Ken je me niet, Saartje Jans? Wel, bezie me ereis ter degen!

Saartje

Ben jij 't, Lammert-oom? — O neen, ik heb abuis!

Reinier.

Ik ben Reinier Adriaanszen, neef van Lijsbet Fransen aan de Haarlemmersluis.
Hoe is 't? Nog tamelijkjes?

Saartje.

Dat gaat zoo wat heen.

R e i n i e r.

Zoo, zoo. Vader en moeder zijn ze nog wat hartelijkjes met 'er beien?

S a a r t j e.

Ja zoo wat aan den knorrigen kant, tusschen lachen en schreien.

R e i n i e r.

Zoo, zoo. Vader het [1]) al een harden stoot gehad, is hij nou weer wat mooi op zijn stel?

S a a r t j e.

Redelijkjes.

R e i n i e r.

Zoo, zoo. Moeder pleegt vrij wat doofachtig te wezen, hoe is 't, hoort ze nu weer redelijk wel?

S a a r t j e.

Dat kan wel gaan.

R e i n i e r.

Zoo, zoo. Wat het [1]) van dezen dag gestormd! En wat heeft de wind sterk en fel geblazen!
Hoe is 't, heb je tot jouwent ook wat schade geleên — zoo aan schoorsteenen, pannen of aan glazen?

S a a r t j e.

Zonderling niet.

R e i n i e r.

Zoo, zoo. Ik loof dat m'er van hooren zel; den armen zeeman, dien beklaag ik, daar komt het nou meest op aan.
Hoe is 't buiten in je tuin? Staat het altemaal mooi in zijn bloesem?

S a a r t j e.

Dat kan zoo heel wel gaan.

R e i n i e r.

Zoo, zoo. Maar Saartje Jans, om van mijn voorgaande redenen nu af te breken,
Zoo zou ik wel verzoeken, of ik hier in vrijigheid wel een woordje zou mogen met je spreken?

S a a r t j e.

Als 't niet te lang duurt.

---

[1]) „Het" amsterdamsch, voor h e e f t.

Reinier.

Zoo, zoo. De reden van mijn aankomst, vertrouw ik, is je eenigszins bekend,
En terwijl jouw zelfstandig beeld in mijn hart zoo diep staat geprent,
Heeft mij de Geest geperst om herwaarts te komen.
Ook zel je wel indachtig wezen, wat afspraak de vrienden samen hebben genomen,
Als ook 't besluit 't geen ze wederzijds dezen dag hebben gemaakt.

Saartje.

Ik heb zoo wel wat gehoord; maar ik kan niet voelen dat het mij raakt.

Reinier.

Zoo, zoo; niet te min hoop ik dat je 't van kracht en waarde zult houwen,
En, om alle ijdele woorden, die men in 't vrijen gewoon is, te schouwen,
Gelijk alle andre ontuchtigheid, die men dan gemeenlijk wel doet,
Geheel en al voorbij te gaan — want ziet, Saartje Jans, dat strijdt 't eenemaal tegen mijn gemoed —
Zoo kom ik je verzoeken, en dat in deugd en in eeren;
En, terwijl mijn Geest getuigt om jouw vleesch te begeeren,
Zoo kom ik u mij zelf eerbiediglijk bieden an,
Opdat gij moogt worden mijn echte vrouw, en ik jou wettelijken man,
Om alzoo te zamen dit aardsche deel vruchtbaarlijk te beleven.

Saartje.

Ja wel, alzoo de Geest bij mij zoo vaardig niet en is, en kan ik je daar geen antwoord op geven;
Maar zooveel als me die tot nog toe getuigt, is 't maar verloren arbeid.

Reinier.

Zoo, zoo. Ik beken 't Saartje, de Geest moet innerlijk werken, of daar wordt geen rechte grond geleid;
Eenigheid in liefde, eenigheid des Geestes is de rustbank van een vreedzaam leven.

Saartje.

Maar hoor, vriend, terwijl je zoo krachtig door den Geest wordt gedreven,
Zoo wou ik je eerst dit raên, en verzuim me vooral geen tijd,
Dat is, dat je zoo wat dubbelen annijs met lavas gebruikte, en maakte je die winden eerst altemaal kwijt,
Ze mochten je anders d'eenen of d'anderen tijd het hart overstelpen,
En, kwamen ze in 't gedarmte, je liept groot perijkel, want de meesters zeggen, die luî zijn niet te helpen.
En als gij dan getrouwd waart, wat zat je vrouw dan wel in 't verdriet,
Ja, ze treurde zich wel dood, wie weet of ze eindelijk niet mee door mistroostigheid op een doolweg mocht geraken.

Reinier.

Maar, Saartje Jans, meen je 't ook? Ja wel, je zoudt me nog wel schier aan 't lachen maken,
Hoewel dat ik het voor ijdelheid houw, als ook alle vergeefsche reên;
Maar ik denk weer, als men in 't vrijen is, zoo gaat het er nog al mee heen.
Maar, om dan weer tot mijn verzoek te komen en geen ijdele reden meer te spillen,
Veelmin malkandren op te houwen met eenige zotte grillen,
Zoo belief me je meening eens ongeveinsd te doen verstaan:
Of je mijn verzoek verwerpt, dan of j'er je nog wat op zult beraân?

Saartje.

Ben je daar zoo haastig mee, mijn vriend, dat ik dat zoo daadlijk zou zeggen?
Ik dien het, buiten den Geest, bij mij zelf ook wel eens te overleggen.

Reinier.

Zoo, zoo, ik mag die voorzichtigheid wel lijën, Saartje Jans, in plaats van zoo blind toe te loopen bij de gis;
Want ziet, men weet somtijds niet of men van een goeden of van een kwaden Geest bezeten is.
De gaven des Geestes vallen zonderling, den eenen tijd werken ze veel krachtiger dan d'ander,
En dan maken ze den mensch eens dof, en dan weer heel schrander,
Zoodat, mijns gevoelens, daardoor al ons doen en laten wordt bestierd.

Saartje.

Aangaande jouw verzoek, 't geen je me hebt voorgesteld zeer net en welgemanierd,
En mijn besluit daarop wilt hebben, zoo laat ik je dit dan weten:
Dat je van nu voortaan het weeromkomen wel moogt vergeten.
Dit getuigt mijn Geest zoo tegenwoordig.

Reinier.

Zoo, zoo! Zeer wel, Saartje Jans, je hebt niet kwalijk gezeid;
We mogen 't dan wat uitstellen, of je nog kwaamt te veranderen van zinlijkheid;
Daartoe wensch ik dat de Liefde jou van dag tot dag toe in wil versterken.
Ik zal hierop mijn afscheid dan nemen, en wachten af wat de Geest nog eindelijk mocht komen uit te werken.

Daarop gaat Reinier Adriaanszen, die 't nog al bedaard opneemt, heen, om in dit blijspel niet meer terug te komen, en Saartje, hem nakijkende, barst uit:

„Keieren, dat 's een postuur!" en verzekert op een wijs, die juist niet getuigt voor haar kieschen smaak en fatsoenlijken toon, dat ze zich aan geen Kwaker zal laten koppelen.

Men ziet, deze Reinier Adriaansz. is volstrekt geen Tartuffe: 't is eenvoudig een linksche, houterige vrijer, met wat kwakerssop overgoten, een Stijfklaas, geen Jan Klaasz, een „brave Hendrik", die door een los, joolig meisje voor 't lapje gehouden wordt. Diepte zit er volstrekt niet in het tooneeltje: de eenige verdienste is het natuurlijk contrast tusschen de twee figuren, tusschen de losheid van Saartje en de potsierlijke deftigheid en droogheid van Reinier; maar daarom ook is het tooneel zeer gemakkelijk te vatten en kon het opgang maken bij 't groote publiek.

Saartje, na 't vertrek van Reinier alleen aan de voordeur gebleven, ziet nu weldra Martijntje naderen met den als meid verkleeden Jan Klaaszen. En op de vraag van de besteedster „wat ze van Jan zegt?" antwoordt zij:

„Wat zou me dunken, 't zijn wonderlijke dingen,
't Hart klopt er me van in 't lijf, 't is eveleens of het mij uit de keel wil springen...
Hij boezelaart al heel wel, 't past hem alles ontdieft, netjes en glad,
't Staat hem eveleens of hij 't al zijn leven gedragen had."

„Ja," valt Jan in, „nu zie je eens, mijn lieve Saartje Jans! wat de liefde al kan uitwerken."

Maar Martijntje geeft Saartje den raad om, ter voorkoming van achterdocht, lustig mee poot aan te spelen en den boel gauw aan kant te helpen. En Jan moet, als zijn meesteres hem wat zegt of belast, het niet beschroomd, maar met Saartje's hulp stoutweg aanpakken.

„Had je hier wat eer geweest," begint Saartje daarop, „dan zou je Reinier Adriaanszen gezien en zijn teemerij gehoord hebben. 't Was anders niet als: zoo, zoo, en mijn ja is mijn ja, en mijn neen is mijn neen! En al zijn woorden waren als met een satijnen biesje doorweven."

„Hoe kon je hem nog zoo lang te woord staan?" vraagt Martijntje.

„Ik had er mijn vermaak in," herneemt Saartje: „dan getuigde zijn geest dit en dan weer dat."

Saartje gaat nu in huis haar moeder roepen, en deze ontvangt de nieuwe meid, wier kostelijk stoppen, naaien en stijven, wier gewilligheid en vlugheid door Martijntje worden geprezen, terwijl ze zelf zegt, dat ze Jannetje Maartens heet.

„Goed," herneemt Diwertje. „Maar, hoor Martijntje," gaat ze voort, en men kan 't, hoe puriteinsch men wezen moge, niet zonder glimlachen mede aanhooren:

Ik heb het bij mij zelve zoo overleid, versta je wel,
Alsdat dit meisje alle nachten bij mijn dochter slapen zel,
En dat om die redenen, gelijk ik je zal verklaren:
Daar is een jongman, die Jan Klaaszen heet, die hier gedurig om de deur gaat waren,
Ja, we hebben er zulken onrust van, en hij verzuimt er om geen tijd,
En naar dat we 't berekenen kunnen, zoo heeft hij onze Saartje over de twee jaren gevrijd,
En we doen al wat we kunnen om het te stuiten en te weren.
't Zou nog wel gaan, maar hij is van een ondengend geslacht, en daarom kunnen we niet resolveeren;
Tot driemaal toe heeft hij 't hijlik doen verzoeken, ja daar wordt geen moeite om gespaard:
Daarom, Jannetje Maartens, zie wel toe dat je m'n dochter wel bewaart!

Jannetje belooft dat ze er goed op zal passen, Martijntje geeft haar nog een les toe en wenscht dan Diwertje geluk met haar nieuwe meid.

„Kom maar binnen," zegt nu Diwertje tegen Jannetje, „en breng je doos maar op 't hangkamertje tusschen de twee glazen kasten, en zet voort wat water op om de vaten te wasschen."

Martijntje, alleen gebleven, wenscht zich zelve geluk met 't welgelukken van haar plan; terwijl hetgeen ze nog verder vertelt van haar nering, juist geen hoogen dunk geeft van de zedelijkheid der toenmalige amsterdamsche heeren en dames.

Het derde bedrijf vangt aan met een doleancie van Diwertje

over de nieuwe meid, die ze gisteren avond in dienst heeft gekregen. Al wat de meid aanpakte, deed ze verkeerd, even of ze van 'er leven geen huiswerk verricht had. Diwertje heeft haar nu al een uur lang staan roepen en nog is ze niet opgestaan. Eindelijk komt Jannetje beneden. Diwertje gelast haar den glazenwasser te krijgen, maar Jannetje neemt den raagbol. Haar kleeren hangen haar bij 't lijf, en Diwertje stikt haast van verontwaardiging, tot ze die gelukkig in een stroom van woorden uiten kan:

Wel jij bent een gauwertje! Men zou nog wel doô rotten met je kunnen vangen!
Neen, moer! jij zelt 'et niet wezen, je meugt zoo daadlijk wel weer gaan, zulke Jotto's heb ik niet van doen.
Ik weet niet waar m'n zinnen zijn geweest! Daar staat ze nou, kijk! Ja wel, de meisjes zullen je nog gek broên!
Waar zal ik er mee heen? Nou ben ik weer heel verlegen!
Voort! breng me den raagbol weer op zijn plaats en haal den bezem om den vloer aan te vegen....
Och! wat breekt ze daar? Ik durf er schier niet naar zien, zoo ben ik ontsteld:
Een van mijn beste porseleinen schotels — een drieling: ze kost me mooi over de tien guldens aan geld.

„Ik kon het niet helpen, vrouw!" zegt de gewaande Jannetje, „ik raakte er even aan met den raagbol — ik beloof je van daag een andere te zullen koopen."

„Daar komt ze weer met den luiwagen aan, in plaats van met den bezem!" weeklaagt Diwertje, „ik kan 't niet langer aanzien." En ze vliegt het huis uit om haar buurvrouwen te hulp te roepen.

Intusschen heeft Saartje, ook beneden gekomen, haar minnaar gewezen, hoe hij den bezem gebruiken moet, en zich dan gauw uit de voeten gemaakt, als ze hare moeder met Marritje en Grietje ziet terugkomen.

Diwertje, wijzende op de slonzige meid, vraagt:

„Wat dunkt je van dat staaltje, Grietje Pieters? Lijkt het niet wel een Ameraaltje van 't land? Wel ik verfoei me, dat

ik me zoo'n fatsoentje heb laten aanpraten!" En ze jammert over het breken van haar mooien schotel, den beste van die er voor haar schoorsteen stonden, en klaagt: „Zeg ik dat ze een glazenwasser brengen zal, ze komt met den raagbol, en spreek ik van een bezem, ze brengt een luiwagen! Nu heeft ze den bezem weer in de verkeerde hand! zie 'er dat vegen eens afgaan."

Marritje en Grietje, die, zoo als wij weten, ingelicht zijn, wie de gewaande dienstmaagd eigenlijk is, beginnen Diwertje nu allengs op de hoogte te brengen: „Ze is niet, die je meent dat ze is," zeggen zij. „Daar is van nacht tot jouwent al vrij wat omgegaan, meer als de meulen in 't woud. Heb je ze wel ter dege bezien?"

„Wat zou ik er aan zien?"

„Wel, mijn lieve moer, het is een knecht!...."

Hevig ontsteld roept Diwertje haar man. Jan Jaspersz., denkende dat zijn vrouw het met de meid te kwaad heeft, raadt haar, ze te laten loopen. Maar Diwertje valt hem in de rede: „'t Is een knecht!" roept ze, „zie! watte oogen hij heeft, als een valk, en hij krijgt al haar aan zijn kin." Nu barst ook Jan Jaspersz. uit: „Spreek op! wie ben je, eer ik je de beenen aan stukken smijt!"

„Ik ben Jan Klaaszen," luidt het antwoord, „die jouw dochter Saartje Jans zoo lang heeft gevrijd."

Vruchteloos pogen de buurvrouwen de vergramde ouders neer te zetten. „Als ik het niet om de broederschap liet," verzekert Jan Jaspersz., „dan zou ik me wel ter deeg aan dien schavuit en aan zijn helpers wreken!"

Eindelijk roept de moeder hare dochter, en nu volgt het slottooneel, dat Troost heeft gemaald: de Ontmaskering van Jan Klaaszen als de gewaande dienstmaagd.

Saartje is op een stoel neergevallen. In ochtendgewaad is ze gekleed: een witten rok heeft ze aan en een lichtgekleurd jakje, dat open staat, terwijl haar lichtblauw keursje half is losgeregen en haar voorschoot losgestrikt. De beide buurvrouwtjes,

in gekleurde gewaden, helpen haar met azijn bij, en Diwertje heeft zich door 't moederlijk gevoel laten overwinnen. Vader is nog erg boos en kijkt met opgeheven vinger dreigend naar Jan Klaaszen, die, haveloos als meid gekleed, emmer, bezem en luiwagen in den steek laat en het woord tot zijn liefste richt.

Bij 't binnenkomen heeft Saartje gesmeekt:

Mijn liefste vader en moeder, vergeeft het mij, zoo ik je hierin heb misdaan.

Diwertje.

Misdaan!?

Marritje.

Nou Diwertje, ontstel je zoo niet, men moet tegen een jonge vrouw niet zoo aangaan.
Och, hoe bedrukt ziet z'er uit, ze zal zich gewis nog aan 't eind schreien.

Jan Jasp.

Jouw leelijk stuk vleesch als je bent! hoe heb je 't durven bestaan van jouw ouders zoo schandelijk te verleien?
Was het nog maar een schoenlappersgezel, ik zou 't verzetten; maar Jan Klaaszen! ja wel, ik ben heel confuis.

Jan Klaaszen.

Verschoon mij, zoo ik je hierin beleedigd heb.

Jan Jasp.

Verschoonen! dat je een bordeel maakt van mijn huis!

Grietje.

Nou, Jan Jasperszen, denk dat het haar deel is, en dat niemand eens anders bruid zal rooven.

Jan Jasp.

Ei, kallemoerspraat! haar deel is... Meen je dat wij die dingen gelooven?
Maar Martijn de besteedster, die al dit onheil heeft gebrouwd.
Ik zweer dat z'er voor lijën zal! Ziedaar, ik ga zoo drijvende naar den schout;
Zoo wordt ze nog licht in 't heimelijk gegiezeld of ten minste uitgebannen,
Want in zulk een stad als dit is, weet men dat onkruid wel ter deeg te wannen.

Marritje.

Nou vrienden, ziet je kinderen zich vernederen! Maakt toch een eind aan hun verdriet!
En denkt, wat er gepasseerd is, dat het uit oprechte liefde is geschied.
Och, daar zijgt ze neer! Diwertje, ze sterft, ik voel niet aan 'er bewegen.

D i w e r t j e.

Mijn kind, mijn kind!

G r i e t j e.

Ze heeft gewis van ontsteltenis een hartvang gekregen. Och ja, ze sterft, wat azijn, azijn! Zoo, sprenkelt ze wat, en ontbindt 'er schorteldoeksband.

J a n K l a a s z e n.

Mijn lieve Saartje Jans! zoo je nog eenige kennis hebt, zoo druk me nog eens voor 't laatst aan mijn hand.

M a r r i t j e.

Ei, sta wat ruim kinderen! ze begint 'er wat te rekken, ik hoop dat het nog geen sterven zal wezen.

D i w e r t j e.

Och, Marritje Jacobs, terwijl 't nou zoo leit, wou je mijn man nu wat zoeken te belezen!

M a r r i t j e.

Nou, Jan Jasperszen, geef je woord! Je ziet immers wat zwarigheid dat er uit kan ontstaan.

J a n J a s p.

Wat zullen we doen, Moêr?

D i w e r t j e.

Ik zie geen middel, Vaêr, of we zullen 't wel moeten laten voortgaan.

J a n J a s p.

Zoo zal ik hem eerst vooraf eenige artikelen gaan voorhouwen!
Hoor, Jan Klaaszen, of ik 't toestond, zou je mijn dochter op deze voorwaarden dan willen trouwen?

J a n K l a a s z e n.

Och ja, mijn vriend, hoe krachtig en hoe nauw dat je me die ook instelt.

J a n J a s p.

Zoo zal je me dan beloven, dat je niemand van je volk in handel of in wandel navolgen zelt,
Dat j'er t'eenemaal van zult afzien en al je gezelschap en aanhang zult afsnijën;
Dat je de hanematten zult schuwen, als ook het kwanselen van honden en van duiven, steentje beentje en schilderijen;

Dat je de kroegen zult haten, noch van pas dies al wat ik zie, of van in 't verkeerbord te spelen, zult maken je werk;
Dat je je beroep eerlijk zult waarnemen en wezen, altijd naarstig, zoo op de Beurs als in de Kerk;
Beloof je me dit alles na te komen, en van nooit weer tot jouw voorgaande leven te keeren?

Jan Klaaszen.

Och ja, en zoo je 't op me verzoekt, zoo wil ik het jou wel zweren.

Jan Jasp.

Wel, houd daar dan in je woord, zoo wensch ik je veel geluks met mijn kind.

Grietje.

Wat zoo! nou ziet men, dat die in 't strijden volhardt, ten laatste nog overwint.

Diwertje.

Veel geluks, kinderen! dat je samen lang moogt beklijven.

Marritje.

Veel geluks, Saartje Jans! en jij, Jan Klaaszen! dat je altoos lieve kinderen moogt blijven!

Jan Jasp.

Wat wonderlijk toeval is dit! Ik sta er van verstomd, zoo wonderlijk komt het me voor.
Wat hebben wij er met kracht tegen gewoeld, en nou komt hij er door deze list nog zoo gemakkelijk door.
Ik kan het niet begrijpen: 't is of ik in een Doolhof ben, daar niet is uit te raken!
Maar dit wil ik je wel zeggen, dat het recht stof is voor een goed poëet om er een blijspelletje van te maken.
Ik kan mij onmooglijk niet bedaren, zoo wonderlijk als me dit voorkomt en zoo vreemd!
Nou vrienden, elk spiegele zich aan mij, en zie wie dat hij onder zijn dak neemt.

Aldus eindigt het blijspel Jan Claasz. van Thomas Asselijn.

Nu nog een woord over den Jan Klaaszen uit de poppenkast.

In een merkwaardig werk van den franschen schrijver Charles Magnin, Histoire des Marionnettes, komt voor: „En Hollande, Hanswurst ne fait plus depuis longtemps que l'office de paillasse; il bat la caisse à la porte, et invite la foule à entrer.

Comme acteur et comme marionnette, il a été supplanté par Hans Pekelharing et plus récemment par Jan Klaaszen. Celui-ci, devenu le héros des marionnettes hollandaises, s'est approprié, non sans succès, les moeurs turbulantes et gaiement scélérates du Punch anglais et du Polichinelle parisien. Son nom est aujourd'hui si populaire en Hollande, que l'on dit communément Jan Klaaszenkast pour Poppenkast (le théâtre des marionnettes)." Magnin verwijst vervolgens in een noot naar: de Vrolijke Bruiloftsgast van J. Jonker, uitgekomen te Amsterdam in 1697, blz. 162, ten bewijze, dat Jan Klaaszen sedert het einde der 17de eeuw op het amsterdamsche tooneel is verschenen, inzonderheid in eene komedie, „waar hij de rol van een belachelijken minnaar speelde". Dit laatste is niet geheel juist, want Jan Klaaszen is in het eerste blijspel, dat zijn naam droeg, de gelukkige minnaar, terwijl Reinier Adriaanszen, de Kwaker, voor 't lapje gehouden wordt.

In het aangehaalde boekje, waarvan de curieuse titel in zijn geheel aldus luidt:

„De vrolijke Bruidlofs Gast;
Bestaande in Boertige
Bruilofs Levertjes
En Vermaakelijke
Minne-Digten,
Op de Natuur, van de viervoetige
Dieren, Vissen, Vogelen, etc. Als ook
op andere Voorwerpen.
Mitsgaders,
Een Toegifte, van eenige Raadselen,
Kus, Drink en Blaas-levertjes,
Uyt Joks en Ernst berijmt,
Door J. Jonker.
't Amsterdam, 1697."

in dat boekje vinden we op de aangehaalde bladzijde deze twee rijmpjes:

651.

Zoo, zoo, dat is Jan Klazens woort,
Katrijntje, heb ik heel verstoort,
Want, die speelt, zoo, zoo, met haar hand
En met een, zoo, zoo 's onverstant,
Dat ik, met zoo, zoo, op te staan,
Zoo, zoo, van haar meen weg te gaan,
Want, zoo, zoo, zoo, van haar gebruit,
Boent, zoo, zoo, zoo, de liefde uit.

652.

Jan Klazen, zeyt in 't spel,
Wel, dat is goet, wel, wel,
Speelnoot, ik speel, goet, goet,
Wanneer je niet misdoet.
Wilt gy myn dan goet zien
Dan moet, wel, wel, geschien,
Houdt u dan, wel, wel, stil
Dat is, wel, wel, myn wil,
Dan zal 't met ons na dezen
Wel, wel, en goet, goet wezen.

Het „zoo, zoo" van het eerste rijmpje is niet het woord van Jan Klaaszen maar uit Asselijns Jan Klaaszen: het is een stopwoord van Jan's medeminnaar Reinier Adriaansz. Moeielijker valt het ons te raden, waarom Jan Klaaszen's vrouw, Saartje Jans, hier Katrijntje heet, een naam, in 't verkort Trijn, dien zij sedert behield [1]). Het tweede rijmpje slaat bepaaldelijk op het vervolg van Jan Klaaszen: het Kraambed of Kandeelmaal van Saartje Jans, waar we in 't derde tooneel van 't eerste bedrijf Jan Klaaszen herhaaldelijk zijn schoonmoeder hooren toevoegen: „Wel, wel, dat is goed, dat is goed!"

In een opstel van den heer C. S. Susan over Jan Klaaszen, vond ik aangegeven, dat de Pullus Gallinaceus uit het oude Rome, in de 16e eeuw op nieuw in Italië op het tooneel

---

[1]) Misschien is, tegenover den in Holland zoo algemeenen naam van Jan, de niet minder algemeene vrouwennaam Trijn — denk slechts om „Wijntje en Trijntje" — willekeurig gekozen.

gebracht als Polichinell, in 1630 van het tooneel in de poppenkast kwam, en dat wel in Frankrijk onder den naam van Jean Potage en waarschijnlijk in Nederland als Hansworst of Hans Pekelharing.

Uit de straks aangehaalde Histoire des Marionnettes blijkt echter, dat sedert de italiaansche komedianten zich onder Henri IV in Frankrijk hadden gevestigd, de fransche marionetten de namen van: Arlequin, Pantalon en Polichinelle verkregen. Jan Potagie daarentegen was de naam, in Holland aan den Kwakzalver gegeven, zoo als aanhalingen uit kermisbeschrijvingen voldoende zullen staven; terwijl de fransche Polichinelle hier in Jan Klaaszen herdoopt werd [1]).

Deze herdooping zou nu, volgens den heer J. van Lennep, in zijne Geschiedenis van Noord-Nederland, op deze wijs geschied zijn: „Onder hen, die omtrent 1652 zich toelegden om de Regeering der Staten, de Loevesteinsche faktie, in een ongunstig daglicht te stellen, was er een, wiens naam, in Holland althans, later eene vermaardheid verwierf, algemeener dan die van eenig prins of regent. Deze was een gewezen trompetter van 's prinsen lijfwacht en Jan Klaaszoon genoemd. Uit zijne betrekking ontslagen, toen de garde van wijlen prins Willem II in garde der Staten van Holland herschapen was, had hij zich te Amsterdam nedergezet en won er zijn brood met het vertoonen langs de straten van de poppenkast. Hij legde zijn marionetten aardigheden en kwinkslagen in den mond, alles behalve

---

[1]) Dat onze poppenkast van franschen oorsprong is, daarvan gaf mij nog onlangs een klaar bewijs zeker geïllustreerd kinderboekje, getiteld: „Polichinelle, Almanach perpétuel des petits enfants", waarin Polichinelle als Jan Klaaszen en la mère Gigogne als Trijn optreden (eigenlijk is Jacqueline de vrouw van Polichinelle) — en waarin verder al de tooneelen, nog heden in onze poppenkast vertoond, te vinden zijn, als die met het schreeuwende kind, met de gendarmes, met den beul en de galg, met den duivel, enz. Het kostuum en de typen, op de plaatjes weergegeven, zijn de zelfden als bij ons. Deze typen zag ik ook in een der kleine straten van Frankfort a. d. Main voor een winkelraam.

vleiend voor de toenmalige Regeering, doch zeer naar den smaak der smalle gemeente. Zooveel opgang maakte hij, dat zijn hoofdpersoonaadje, Hansworst of Polichinell, eerlang dien naam voor de zijnen ruilen moest, en ook heden ten dage nog bij een ieder als Jan Klaassen bekend en vermaard is."

Men merke op, dat van Lennep wel het jaartal 1652 bedoelt, maar toch spreekt van later en eerlang, waar hij op de populariteit van den Jan Klaassen wijst.

Op een brief, dien ik omtrent deze naamsafleiding van Jan Klaassen aan Jacob van Lennep richtte, mocht ik van hem het volgende antwoord ontvangen: „Voor hen die geene autoriteiten erkennen dan deftige historieschrijvers als Aitzema of Wagenaar, moet mijn verklaring van den naamsoorsprong van Jan Claasz wel zeer suspekt blijven: immers zij berust op geen enkel authentiek gedrukt geschiedverhaal. Doch Jan Claasz heeft te Amsterdam zijn kunsten vertoond en de Amsterdammers van de XVIII^de^ eeuw hebben het door mij medegedeelde van hun grootvaders uit de XVII^de^ eeuw vernomen en weêr aan hun kleinkinderen in de XIX^de^ oververteld. Ik heb het feit aangenomen als traditie, van vaders- en moederszijde tot mij gekomen en voor mij even geloofwaardig als honderd feiten die Hooft of Wagenaar evenzeer opgeven als hebbende die niet in boeken gelezen, maar van anderen gehoord. Een moet toch de eerste wezen, die een feit door den druk bekend maakt. En in dit geval ben ik niet de eerste; want gij kunt het door mij vertelde ook vinden in den beroemden roman Willem Hups."

„Willem Hups, eene anecdote uit de XVII^de^ eeuw, ongelooflijk zelfs in de onze, door B. D.," uitgegeven in den Haag in 1805, speelt te Oudewater in 't jaar 1673. Willem Hups, behalve kuiper ook ouderling, gaat met dominé Plankius naar den Haag, waar gezegde predikant voor het consistorie was ontboden. Nu bezat Willem Hups een betooverd mutsje, dat hij geërfd had van een Franschman, dien hij in zijne laatste oogenblikken bijstond. Met dat mutsje, dat de eigenschap had om

den persoon, die het droeg, onzichtbaar te maken, verschijnt Plankius in de conferentie-kamer, zonder zelf te weten dat hij onzichtbaar is, en kondigt zijne komst aan door zich te noemen. Op het hooren van die stem, zonder den mond te zien waardoor ze sprak, worden de Edelmogenden en Weleerwaarden, die den predikant voor zich gedaagd hebben, deerlijk van schrik bevangen. En dan volgt er op blz. 129: „nu was het spel van de drie Kroonen, dat zoo lange jaren het vermaak onzer jeugd geweest en misschien nog is, aan het dagen. De beroemde JAN KLAASSEN, voorheen Trompetter van WILLEM DEN TWEEDEN, dezelfde die onder het opeischen van Amsterdam WILHELMUS VAN NASSAUWEN aan de Utrechtsche poort geblazen had, en om dat mooi blazen na 's Vorsten dood aan den dijk gejaagd was, was de opzichter van hetzelve, en bovendien een eerste buikspreker: jong en oud hoorde hem, jong en oud trachtte hem na te doen. Men sprak in 's Hage niet dan van den aardigen JAN KLAASSEN; en wijl nu de Bode van de conferentie-kamer een vrolijke gast was — „wat te vrolijk zelf, en te irreverentieus," lettede een der Heeren op, „voor een Bode van eene zoo reverënde commissie!" — en hij zich meer aan zulke grapjes had laten zien, had de Heer in quaestie dadelijk gepenetreerd, dat WILLEM JANSSEN zich voorzeker dat spelletje veroorloofde."

Ik behoef niet in 't breede te wijzen op het verschil in détails der traditie, zooals van Lennep haar mededeelt, en zooals ze door den schrijver van Willem Hups wordt vermeld. Genoeg, dat bij van Lennep de ontslagen trompetter van Willem de Tweede omtrent 1652 de poppenkast in de straten van Amsterdam vertoont; terwijl hij, volgens den schrijver van Willem Hups, in 1673 met het spel van de drie Kronen in den Haag veel opgang maakte.

We zijn dus, volgens de laatste traditie, reeds in 1673 gekomen en staan nog niet vóór de poppenkast. Maar indien Jan Klaaszen toen reeds, hetzij dan in de drie Kronen, hetzij in

de poppenkast heerschte, vanwaar dan, dat we nergens in geschriften van dien tijd een spoor van dien naam vinden? Ook zelfs niet in een paar boertige dichten uit het begin der 18de eeuw, getiteld: „J. van Hovens schildery van de Haagsche kermis" en „J. van Hovens Rarekiek van de Amsterdamsche kermis", achterelkander gedrukt in 1715.

Wel wordt in het laatste stukje gewag gemaakt van het spel der Vier Kronen en van Jan Potagie. Op blz. 27, waar een Waal al de spellen, die er in 1709 op de amsterdamsche kermis gestaan hebben, in zijne rarekiekkast vertoont, luidt het:

„Daar naast, daar zie je nou het Leef (leven),
Hum is de Feendriks (feniks) fan de spullen,
Hum speul hiel net, hum bin niet prullen,
Mit klyne pop, speul hum meer mooi,
Als op de Kys're (Keizers) Graft, mafooi (ma foi).
Scheel Barend [1]) spreek kurjeus en fraaye,
Hum klap puur als de Papegaaye.
Die andre twee mit Boerepak,
Hum met Petiel [1]) spreek ook tebak.
Die andre Marri [1]) kan ook welle
De grap en mooye kool vertelle.
Hum neem een stuif (stuiver) van (om) in te kom,
Hum most meer neem, hum bin te dom.
  Daar kyk jou (zie je) naast die klyne deure
De Fier Kroon (vier kronen), veur de groot Sinjeure,
Hum fraag meer geld, hum heb gelyk;
Die spul, hum bin goet veur de kyk,
Niet veur de hoor (te hooren), hum praat als snaaken;
Hum kan hum spulle zelver maaken,
Van Thesis, met hum Monima,
Zie jou wel hoe veul mens daar ga?

---

[1]) Waarschijnlijk namen van spel-ondernemers. In de schilderij van de haagsche kermis komt althans diezelfde Marri ook voor:

„Daar staan de spelen net geplaatst. Men roept tree binnen,
't Is maar twee stuivers, en men zal terstond beginnen.
Zie eens, zegt Marri, hoe veel volk daar is in 't spul,
Je komt hier regt van pas, tree in maar, 't is geen prul,
Men speelt de dood hier van Tancredo, en heel prachtig.
Ik speel zelf de oude Vorst, stap in...."

En zonder eens te roep koeragie.
Daar akter om staat Jan Potagie;
Die dik Juffvrouw verkoop de Bals,
't Is goed veur brand, veur sny de hals,
De Gek die dans, hum binne luktik (luchtig),
En Hans de Boer, ma foi is kluktik (kluchtig)."

Dit laatste slaat duidelijk op een kwakzalver, die, bijgestaan door een helpster en een Gek of Hansworst, ballen zalf voor branderigheid en scheerwonden verkoopt. Maar, ik herhaal, van de poppenkast en van Jan Klaaszen geen woord.

Evenmin op de haagsche kermis. Daar wordt — het is te eigenaardig om er niet in 't voorbijgaan op te wijzen, en daarbij, Jan Klaaszen zou althans later met de kermissen in nauw verband staan — daar wordt wel gesproken van het planten van den Meiboom voor de woningen der grooten, den hoogen stam met vroeg geplukte bladeren versierd; van de „kermis-ham"; van de gemaskerde schoonen uit die dagen, die op de kermis wandelen gaan: de haagsche jufferschap in 't luchtig kleed, bemaald met rijke sieraden, en met ontbloote boezems. Verder zien wij er de schilderijen op het Binnenhof ten toon gesteld, en ook de boekenkramers aldaar; op het woelige Buitenhof de handelaars, die hun waar veilen, en onder anderen de rijke koopkraam met zijden stoffen, goud en zilver. Op dat zelfde Buitenhof staat de haagsche Schouwburg, waarvan de meester voor knecht, heer of koning speelt en ieder kan behagen. Wij hooren van de kermisgeschenken, die men elkander geeft, al heeft men elkaar ook nooit gezien, en waaronder er voor de dames nog al brutale schijnen geweest te zijn [1]). Dan leidt ons van Hoven

---

[1]) „Toen ik in 't beste van mijn leeven was," vertelt van Effen in zijn Misantrope, D. 2, blz. 107, „vermaakte ik mij gemeenlijk op de Haagsche Kermis. Ik schepte vooral een wonder groot behagen in 's morgens lieden van fatsoen van de beide sexen op de kermis 't samengekomen te zien, om geschenken te geeven en te ontvangen. Al gaf men juist altijd geene dingen van groote waarde, ten minsten ruilde men verscheide fraaije beuzelingen daar men eenig gebruik van kost maaken: en de Juffers, gemaskerd zijnde, maakten

onder door den kerker — de Gevangenpoort — en langs het met groen begroeid schavot — het Groene Zoodje — naar den Vijverberg, waar een kwakzalver of charlatan staat met een theatergek of spring in 't veld, nu zouden wij zeggen een paljas of clown, die voor- en nakluchten vertoont, terwijl de kwakzalver zijn kruidenbalsem aan den man brengt [1]). We wandelen op den Vijverberg de lange rij kramen langs, met allerhande waren, en daaronder ook koekkramen met „hylikmaker" voor de kinderen. In 't Voorhout staan de spellen; daar krielt het van menschen, daar roept men: „tree binnen, 't is maar twee stuivers, en men zal terstond beginnen!" In een spel wordt de dood van Tancredo gespeeld; in een ander vertoont een koorddanser zijn kunsten; dan ziet men er nog een sterken man en vreemde dieren. „De jongens versnoepen hun kermisgeld of staan bij 't tolletje en trekken vijf voor een." Een Scheveninger roept zijn garnaat uit en veilt gedroogde schelvisch en schol. „Daar achterom staat weer een zoetlaars kermistent", waar de kermisgast, wat schraal van geld en moe van 't loopen, brood met kaas, sjap(?) en bier kan bekomen, en waar gedanst, gezongen en gerookt wordt. De wafelkraam, waar een vrouw de wafelen lekker en luchtig bakt, een jongman met zijn meisje achter de gordijntjes sluipt, en fransche airtjes gezongen worden; de schaal, waarop men zich moet laten wegen, zelfs de zakkerollers en het zoogenaamde „dauwtrappen" in 't Bosch van „knechts en meiden, reeds al

---

geene zwarigheid om de Heeren tot dien vermakelijken handel uit te daagen. — Ik hebbe van dit jaar mijne geheugenis daar van willen vernieuwen; maar ik hebbe de zaaken zeer verschillende gevonden van het gene zij eertijds geweest zijn. — Ik hebbe niet bemerkt dat veele lieden van fatsoen zich daar mede bemoeiden, en niet veel anders zien geeven, dan met voorneemen van het gene men d'er voor zoude ontvangen te verwerpen, en het gene men stondt te geeven, te doen wegsmijten."

[1]) In het Vaderlandsch A-B-Boek (1781) komt op de Q een plaatje voor van den Quakzalver, dien men met den degen op zij, gesteekt en gerokt op een stellage staan ziet, met een hansworst of paljas naast hem.

uit hun huur gegaan", en de herberg, waar 's avonds de wijn in de roemers vonkelt, zijn, evenmin als in Amsterdam de draaimolens, waar de jongens tornooi spelen, vergeten; maar Jan Klaaszen en de Ronzebons worden er niet bij gevonden.

A. Fokke Simonsz. verhaalt in zijne „Amsterdamsche kermis", in 1800 geschreven, dat het spel, genoemd de Vier Kroonen, „sedert meer dan negentig jaren", alzoo in den aanvang der 18de eeuw, werd uitgevonden door zekeren Paulus Alexis, aan wiens zoon Alexander Alexis het nog in 1800 behoorde — welke zoon dan toch mooi oud moet geweest zijn; terwijl het spel door N. Britting bestuurd werd. In dat spel nu werden „fraaie kunstwerken en perspective gezigten" voorgesteld, zoo als maanlicht en 't aanbreken van den dageraad, en voorts een treur- of een blijspel uitgevoerd door beelden, die armen en voeten bewogen, alsmede de aardigheden van Arlequin, de Chineesche Schimmen enz.

„Van een eenigzins anderen aard", gaat Fokke voort, „zijn die van ouds beroemde tooneelen, welke men met den Franschen naam Marionette en met eenen uit de Fransche taal ontleenden bastaardnaam, Bibis, maar met de eigene Hollandsche benaming, naar de hoofdpersonaadje derzelven, Jan Klaassen Spelen noemt. Van die soort zijn er thans ook eenige voor het gretige oog der nederige en nutte landlieden geöpend, waarin men, behalve verscheidene treffende veldslagen, fraaije treur- en blijspelen en andere zoo geestige als kunstige vertooningen, nog de treffende scène ziet, waarin Jan Klaassen zijne onnoozele kinderen van het tooneel schopt."

Hieruit blijkt, dunkt mij, wel, dat de poppenspelen in Holland van ouds bekend waren, niet echter dat ze van ouds Jan-Klaassen-spelen genoemd werden.

In de Boerekermis van L. Rotgans, voor 't eerst in 1708 verschenen, vinden wij niets anders van een poppenkast, dan dit:

Daar staan twee jonge maats; elk heeft wat raars te kyken;
D'een draait een poppekas, waarin de beelden pryken

Van weitsche juffers, naar den nieuwen zwier gehuld,
En groote hanssen, mooi geschilderd en verguld.
..... Dit kon men op de straat voor weinig geld aanschouwen.

In de Volgeestige Werken van doctor Salomon van Rusting, uitgegeven te Amsterdam in 1693, staat vooreerst in het gedicht Hemelsche Kermis:

Noch verder was een Masquerade,
Niet verr' van daar een boufonnade.

. . . .

Daar by stont noch een groot stellagie,
En daar op stont een Jan Pottagie,
Die maeckten vast zyn zalven klaar.

Voorts komt onder een 264tal rijmpjes, die de doctor in een zoogenaamd Olipodrigo vereenigde, één rijmpje voor op Jan Klaaszen:

Myn Paard is droezig (zey Jan Claassen) wat is dit?
Ja 't heeft de droes (zey Tryn) als jy' er maar op zit.

Van Effen eindelijk, die in de eerste helft der 18de eeuw schreef, spreekt in zijn „Misantrope" [1]) van een snaak, die nooit moet „nalaten om het gebaar zijner kluchtige redevoeringen, op de kermissen van de beroemdste Jan Potages te gaan leeren". En verder gewaagt hij van een boekje dat „Geest van Jan Tamboer" schijnt getiteld te zijn geweest, maar Jan Klaaszen wordt daar niet genoemd.

Uit al het meegedeelde valt, dunkt mij, deze slotsom op te maken: dat de naam van Jan Klaaszen in onze litteratuur eerst dagteekent sedert het beruchte blijspel van Thomas Asselijn, zoodat de bewering van Charles Magnin, dat die naam van het amsterdamsche tooneel zou zijn overgegaan naar de poppenkast, gegrond schijnt. En ik vraag dan ook, of moeder Diwertje het karakter van Polichinelle „le grand burlador, non

---

[1]) De Misantrope, D. III, blz. 192. — Uit de registers van allerhande zaken, op het Rijksarchief bewaard, Deel 20, f°. 173, blijkt, dat op de haagsche kermis van 1671 „italiaansche marionetten" vertoond werden.

pas seulement de Séville, mais du monde entier" — zoo als Magnin zegt — niet naar waarheid teekent, als ze spreekt:

Ziet Martijntje, we hebben om die reden de luifel van ons huis laten afbreken,
Uit vrees of hij ze beklimmen mocht. 't Is zulken argen gast,
Hij zou tegen een muur opvliegen, en, wat hij grijpt, dat houdt hij vast.

Ik meen dus, dat de fransche Polichinelle, hierheen overgekomen, niet voor in het laatst der 17[de] eeuw in Jan Klaaszen herdoopt werd.

Volstrekt niet is het mijne bedoeling om te beweren dat de tooneelen, thans nog in onze poppenkast vertoond tusschen Jan Klaaszen, Trijn, Snikhals, den Duivel, den Dood en den Bakker, aan Asselijn's kluchtspel zouden ontleend zijn; ik bedoel alleen dat dit zijn naam aan den held van die tooneelen geschonken heeft. Polichinel, eens hier in 't land gekomen, is er genaturaliseerd, door en door hollandsch, misschien liever nog amsterdamsch geworden en als Jan Klaaszen herdoopt tusschen 1680 en 1690 naar den Jan Claasz. uit de kluchten en liedjes, die toen in Amsterdam zoo zeer in zwang waren.

Hebben ook wij geen Bismarck-kleuren gedragen, Kapiposigaren gerookt en Atjeh-nooten gepeld? Zien wij niet dagelijks bekende namen gebruiken om de aandacht te trekken? En lag het nu niet voor de hand om den naam te ontleenen van een kluchtspel, waardoor heel Amsterdam op stelten was gebracht, dat honderd malen vertoond werd, dat zelfs door de stedelijke regeering verboden was geworden, dat meermalen herdrukt is, dat aanleiding gaf tot eene zee van nastukjes, liedjes en praatjes en samenspraken, en dat zich in zijn vollen toeloop verheugen mocht, juist in den tijd toen de hoofdpop in de poppenkast voor 't eerst den naam van Jan Klaaszen ontving?

En dat Jan Klaaszen uit de poppenkast, althans in het begin van zijn bestaan, aan Asselijn's kluchtspel verwant was, blijkt uit de rijmpjes aan Jonker's „Vrolijke Bruidlofs Gast" ontleend:

„Zoo, zoo, dat is Jan Klazens woort,
Katrijntje heb ik heel verstoort."

In een door den heer J. ter Gouw gevonden blauwboekje, gedrukt in 1690, spreekt een Arminiaan aldus: „Zoo, zoo, zoo, seyde Jan Claasz., dan kan ik de sake verstaan" [1]). Men heeft ook dit op de poppenkast willen toepassen; maar het slaat veel meer op het zoozooën van Jan Klaaszen's medeminnaar in Asselijn's klucht. Deze Jan Klaaszen zelf evenwel is ook een pretmaker, een doordraaier, „een lichtvink en dominateur", zoo als Saartje's ouders hem noemen, die op sjeezen rijdt en kuffen en kroegen bezoekt, en wonder is het niet dat zijn luchthartig petekind uit de poppenkast de kwezels, in 't kluchtspel belachen, nadoen en mee zoozooën ging.

Een andere klucht, waaraan Cornelis Troost een zijner crayon-teekeningen ontleende, pleit wederom niet voor de zeden van het Amsterdam van 1700. Het valt zelfs eenigszins moeilijk om den inhoud op te geven van „de Ontdekte Schijndeugd", het blijspel van D. Lingelbach, dat in 1687 reeds op den amsterdamschen schouwburg werd vertoond en waarvan nog bijna een halve eeuw later, in 1734, een herdruk noodig was — wel een bewijs, dat het stukje opgang maakte.

De klucht speelt in Amsterdam. Filibert, een koopman, is de echtgenoot van de schijnheilige Geertrui, die in te goede verstandhouding leeft met Volkert, Filibert's neef. Het derde en laatste bedrijf, waarvan Troost het slottooneel weergaf, speelt, even als het eerste bedrijf, in het huis van den koopman. Rechts van den aanschouwer staat een kleer- of mantelkast en

---

[1]) Amstelodamiana, derde druk, achtste boek. Men houde in 't oog, dat het daar te vinden stuk over Jan Klaaszen geschreven werd een jaar of tien nadat mijne thans hierboven herdrukte beschouwing in het Nederlandsch Magazijn verschenen was. Vergelijk ook mijn Openlijke brief aan den heer J. ter Gouw, in den Nederlandsche Spectator, 1877, blz. 131 en ve.

op den achtergrond een „kleerben”, thans zouden we zeggen een „wasch- of linnenmand” — waarin het linnen naar buiten, waarschijnlijk naar Haarlem, verzonden werd.

Joris, de knecht van Filibert, is op de hand zijns meesters; de meid daarentegen, Beli of Belitje, misschien eene verbastering van Bella of Belletje, de verkorting van Arabella — is op de hand harer meesteres.

Filibert moet voor zaken uit de stad. Hij zal met de avondschuit van achten, vóor het sluiten van de poort, vertrekken naar Haarlem, om den volgenden dag verder naar Leiden en den Haag te reizen. Daar het in den winter is, valt de duisternis vóor het vertrekuur in.

Reeds dadelijk blijkt uit een woordenwisseling tusschen Geertrui en de meid, dat de eerste met ongeduld het vertrek van haar man verbeidt. Joris, de knecht, is uitgestuurd om „kozijn” Volkert, wien Filibert vóor zijn afreis noodzakelijk spreken moet, te gaan halen, en Joris blijft lang weg. Als hij eindelijk terugkomt, beknort Geertrui hem over zijn toeven: de knecht, die de heele stad heeft moeten rondloopen om Volkert te zoeken, van zijn woning naar 't Heerenlogement, van daar naar de Graaf, toen naar het Hof, toen naar de Zon, en die hem eindelijk in de Brakkegrond bij vrienden gevonden heeft, neemt het niet goed op, als hij alweder onrechtvaardig beknord en uitgescholden wordt, en zegt tegen de meid:

..... ik zal 't er weer
Vergelden, die schijnheilig; ja, ik zweer
Dat ik hierin m'n woord zal houwen,
Al zou 't m'n ook daarna nog honderdmaal berouwen.

Filibert verlangt, dat Joris hem op reis zal vergezellen, en dit blijkt uitnemend naar den zin van zijne vrouw te wezen, die den knecht niet best vertrouwt. Intusschen houdt Geertrui zich tegenover haar man alsof ze heel bedroefd en bedrukt is, omdat hij haar gaat verlaten. Ze poogt hem zelfs quasi van zijn reis af te brengen, en vertelt hem dat ze zoo benauwd ge-

droomd heeft en dat ze van rouw zou sterven, als ze hem kwijt moest raken. Filibert wrijft zich de handen over zoo'n lief vrouwtje! Als zijn neef gekomen is, en hij dezen, boven de vier duizend gulden, die hij reeds vroeger renteloos van hem leende, nog gevraagd heeft om een zakje dukatons voor kasgeld, daar hij al zijn bankgeld 's morgens heeft afgeschreven, zegt hij, heengaande om een schuldbekentenis op te maken:

..... Stel terwijl m'n vrouwtje wat tevreden,
Zij is mistroostig door een droom en heel belaân
Met vrees, nu ik van huis moet gaan.

Volkert.

Mijnheer, dat is niet buiten reden,
Zij heeft u lief.

Filibert.

Daar heb ik blijken van gezien,
Zij mint mij krachtig.

„Ja misschien," fluistert Geertrui, die nu terstond met Volkert afspreekt, dat ze samen een vroolijken avond hebben zullen. „'k Heb lust", zegt ze:

'k Heb lust om uit den band te springen,
Ik moet toch, als m'n man in huis is, mij bedwingen,
Nu wil ik uit de borst met u eens vroolijk zijn.
.... Maar 't moet al met een schijn
Van deugd geschieden, doch men kan licht middlen vinden,
Om de oogen van de wereld te verblinden:
Voor mij, mijn slecht en stemmig kleed
Maakt dat geen mensch van mij iets denken kan of weet.

Intusschen, als Filibert, teruggekomen, zich zelven nogmaals gelukkig prijst in 't bezit eener zoo deugdzame, trouwe wederhelft, waarschuwt Joris hem, dat het niet zoo heel pluis is in zijn woning, want dat, zoodra hij van huis gaat, neef zijn plaats bekleedt.

Filibert wil daar natuurlijk eerst geen geloof aan slaan, maar zijn knecht zweert hem, dat zijn vrouw en kozijn in een sluiphuis, bij zekeren roffiaan, een mof, Kristoffel geheeten, bij elkaar komen; dat zijn (Joris') eigen neef, een muzikant, daar voor

hen gespeeld heeft, en dat hij 't „sinjeur" zal laten zien. Filibert begint te twijfelen en te begrijpen, waarom kozijn geen interest van zijn geld hebben wou.

Daar komt Geertrui hem zijn reiszak brengen, zijn mantel en hoed geven en hem overstelpen met lieve woordjes, waarop hij nu evenwel niet heel veel meer antwoordt. Als hij heengaat, krijgt hij van zijn vrouwtje een „breek in 't keeren hals en been!" achterna.

Zoodra hij weg is, vertelt Geertrui aan Beli, dat zij door Volkertneef te gast genood is, en 't wel wat laat zal worden eer ze t'huis komt. De meid, verheugd in 't vooruitzicht van het huis alleen te hebben, neemt zich voor, haar vrijer Dirk eens goed te onthalen op kosten van hare meesteres, tot loon voor haar zwijgen.

Het tweede bedrijf speelt in het „sluiphuis" op 't Nieuwe werk, bij Kristoffel, zijn boel Kniertje en nicht Agata. Geertrui, die daar van kleeding verwisseld heeft, komt fraai opgeschikt naar beneden, waar Volkert intusschen voor de tafel en den wijn, voor muzikanten en dansers heeft gezorgd. Volkert bekommert er zich niet veel over, dat Lichthart, Joris' neef, nog twee vreemde speellui heeft meegebracht: nochtans, deze twee speellui, die met zwartgemaakte gezichten welhaast verschijnen, terwijl Volkert en Geertrui met Kristoffel en Kniertje lustig aan tafel zitten, — deze speellui zijn Filibert en Joris, de knecht.

Filibert is er echter nog niet bij, als Geertrui een soort van apologie, waarschijnlijk ten gevalle van 't publiek, uitspreekt. Zij zegt, dat haar man gierig is en vol zorgen, terwijl zij nog in 't best is van hare jeugd, en vervolgt:

Ik weet wel dat men kwalijk praat
Van vrouwen, die van brave vrinden
En van een eerelijk geslacht,
Bij andren meer vermaak dan bij haar mannen vinden:
Ja, 'k heb er zelf somtijds veracht;
Maar 'k wist toen nog niet wat het in had, een van beiden

Te kiezen: of gebrek te lijden
Door al te teeder een gemoed,
Of dat men weelde kan in vollen overvloed
Genieten, zonder achterdenken
Te geven, of zijn naam te krenken:
Ik zie wel, of men zich al veel verbeeldt van de eer,
De zoete tijd, die vast voorbij is, keert niet weer.

Heeft Filibert deze schoone verzuchting niet vernomen, toch kan hij zich thans voldoende overtuigen van de ontrouw zijner wederhelft.

Als er eenige „potserijen" en dansen vertoond zijn en er wat gezongen is geworden, galanterie van Volkertneef voor zijn liefste, kan Filibert het gevrij en gekus niet langer harden, en, terwijl hij zijn knecht toebijt, dat hij 't zijn vrouw duur betaald zetten en den schout halen wil, loopt hij, gevolgd door Joris, weg. Dat wegloopen geschiedt echter zoo plotseling, en 't zeggen was zoo luid, dat de gelieven onraad duchten.

„Maar," roept Volkert eensklaps, „'t is niets! Nu zij zoo dom zijn geweest heen te gaan, nu moeten wij hen verkloeken. Fluks de mooie kleeren uit en naar huis!" Kniertje helpt Geertrui haar stemmig pak weer aantrekken, zet haar de kaper op, en hare verzuchting dat het zoo donker en glad op straat is, beantwoordt Volkert met de verzekering, dat hij haar wel t'huis brengen zal. Een lantaarn wil hij niet hebben — 't was nog niet in den gastijd — en hij beveelt Kniertje alles te heeten liegen.

Dat bevel wordt trouw in acht genomen. Als Filibert met den schout en een paar dienders in het „sluiphuis" terugkomt, is alles opgeborgen, en heet het, dat Geertrui en Volkert er nooit geweest zijn. Het slot is, dat de schout met Filibert naar zijn huis zal gaan, om zich te overtuigen, dat Geertrui zich daar niet bevindt en zich dus schuil houden moet; de dienders zullen in 't sluiphuis blijven om op haar te passen.

In Filibert's woning, waar het derde tooneel ons terugbrengt, zijn intusschen de meid Beli en haar vrijer Dirk vroolijk aan het schransen. Dirk laat zich, onder 't lichten van 't glaasje, ont-

vallen, „dat het hem toch verwondert van zoo'n stemmig, statig en zedig vrouwmensch, als Beli's juffrouw is, die altijd op den eersten slag van 't klokkeluiden in de kerk komt, om recht voor den preekstoel plaats te krijgen .... dat die ...."

Maar daar wordt geklopt: 't is Geertrui met Volkert.

„Waar zal ik me verstoppen," vraagt Dirk, „in de kleerben of in die kast?"

„Kruip in de mantelkast," zegt Beli, terwijl ze haastig alles opruimt en dan gaat opendoen.

Dadelijk moet ze het nachtgoed van haar juffrouw krijgen; Volkert geeft haar een goede fooi, opdat ze zwijgen zal, en op zijn bekentenis „dat ze gestoord zijn", antwoordt Beli, „dat haar dit ook wel eens gebeurd is". — „Ja, maar", zegt Geertrui, „mijn man zelf heeft ons gestoord, en 't zal niet licht gaan hem tegen te spreken, wat hij en Joris gezien hebben." — „Geen nood," herneemt Beli,

..... we moeten 'er bedriegen,
En 't geen ze zagen, heeten liegen.
Kom ras, je nachtgoed aan, 't naaikussen bij der hand,
Kom, al je kleeren aan een kant,
Zoo zien ze van jouw uitgaan 't minste teeken.

Zij moet vlijtig zitten naaien,

..... en om meer schijn
Te geven dat wij zoo laat werken:
Zeg, dat het linnen morgen voort
Moet weggaan met het oopnen van de poort,
Zoo kan hij in het minst niets merken.

Daar wordt weer geklopt. Volkert, die nog niet weg is, wil in de kast kruipen, maar Beli houdt hem terug met een „daar is 't niet veilig" en wijst hem de kleerben.

Filibert treedt met den schout en Joris binnen. Geertrui toont zich zeer verbaasd over zijn spoedige terugkomst en niet minder over het zien van den schout. Deze zegt tegen Filibert, dat het hem „spaansch" voorkomt, dat zij juffrouw Geertrui

rustig t'huis vinden, en geeft dan, op haar herhaald vragen, waarom haar man den schout is gaan halen, bescheid. Geertrui zweert natuurlijk, dat ze niet uit is geweest en vlijtig met de meid heeft zitten naaien, daar ze bevreesd was dat anders het goed met de vorst niet weg zou kunnen. Beli bevestigt dit. En of Filibert Joris al tot getuige roept, en of hij al vraagt: „maar zijn mijn oogen dan kousen?" 't helpt hem niet. Zijn lief vrouwtje doet eindelijk of ze flauw valt; de schout keurt Filibert's gedrag hoogelijk af, en Filibert zelf begint te twijfelen aan 't geen hij gezien heeft, bekent ten slotte schuld en belooft, knielend, dat hij Geertrui nooit meer mistrouwen zal.

De schout, die een goed woord voor hem gedaan heeft bij zijn vrouw, zal, eer hij weggaat, een glas rinschen wijn met hem drinken. Beli moet gaan tappen, „want," zegt Filibert, „we moeten op het goed succes van peis, den beker eens storten." En dan zijn mantel aan Joris gevende, gelast hij hem dien in de kast te bergen. Nu komt het slottooneel. — Dirk, die in de kast zit en eerst door Joris voor een dief gehouden wordt, doet, op het zien van den schout, volledige bekentenis. Hij is, daar de huisheer op reis ging, bij de meid komen vrijen; de juffrouw zou den nacht bij een ander verslijten, en, toen op 't onverwachts de juffrouw met een heer t'huis kwam, kroop hij in de kast, terwijl later de heer zich in de linnenben verstak.

„Haal uit de ben!" beveelt Filibert, en „kozijnneef" komt voor den dag... „O schelm," vaart de bedrogen echtgenoot uit:

..... hoe zal ik mij betoomen?
Wat letme dat ik mij niet wreek
En jou op staanden voet doorsteek?

Schout.

Zacht, Heer!

Volkert.

Kozijn, ik bid...

Filibert.

Is dat Kozijnen?

Geertrui.

Och man . . . .

Filibert.

O h . . . ! o zwijn der zwijnen!
Ontken nu dat je straks me hebt misleid
Door jouw geveinsde onnoozelheid.

Joris.

Ik wed ze zal nou kleiner zingen!

Schout.

Ik sta versteld, mijnheer! Wel dit zijn fraaie dingen!
En gij, mejuffer, gij verstaat u op dit spel;
Gij doet uw dingen zeker wel.

Filibert.

Foei, dat ik mij zoo liet bedriegen!
Zij dorst mij 't geen ik zelf gezien had, heeten liegen:
Dit schoontje, dat wist nergens van!

Geertrui.

Mijn lieve man . . . .

Filibert.

Mijn lieve man!
Mijn vuile h . . ., 'k begeer, na dezen,
Van jou zoo niet genoemd te wezen.
Ik zal verzoeken, dat de wet
Ons daadlijk van malkander zet,
En dat jij in het Spinhuis voor je leven
Gebannen wordt, zoo kan je een goed exempel geven.

Geertrui.

Och man, denk om je eigen eer!

Beli komt nu met den wijn binnen, maar krijgt natuurlijk den wind voorin en moet op staanden voet met haar vrijer 't huis uit.

Onverwacht echter neemt voor Geertrui de zaak een andere wending. Naar 't Spinhuis zou ze niet gaan, want Volkert belooft, al de schuld aan zijn neef kwijt te schelden, als deze „zijn vrouw niet schendt en hem niet meldt". Daar heeft Filibert ooren naar: hij zal geen vervolging doen instellen, mits zij terstond met hun beiden heengaan en hem nooit weer onder

de oogen komen. Hij zal zich dan troosten met de gedachte „dat er meer zoo zijn bedrogen".

Indien wij ons niet bedriegen, dan heeft Troost het slottooneel van „de ontdekte schijndeugd" aldus voorgesteld: dat de schout — en niet, zooals het blijspel aangeeft, Joris — de ben opent, waarin Volkertneef verscholen zit; terwijl Dirk van de ontsteltenis gebruik maakt om een flesch aan te spreken, en Joris door een populaire beweging de schuld bevestigt van Geertrui, die haar verbolgen echtgenoot te vergeefs zoekt te verteederen. De naaidoos en het linnen zijn nog op het kussen van den stoel gebleven, de stoof met vuur staat er voor, de kast, waaruit Dirk te voorschijn kwam, is nog open. Voor op het tooneel brandt een kaars op een kandelaar, aan een metalen standaard bevestigd. Boven op de kast ziet men een pleisterkop en een globe, en op den achtergrond hangen, boven een schilderij, een spies en een geweer aan den wand. De teekening is gemerkt: „C. Troost, 1733".

Een zesde teekening van Troost is ontleend aan het kluchtspel Pefroen met het Schaapshoofd, waarvan een tweede, herziene druk te Amsterdam in 't licht verscheen in 1691. In een voorrede wordt met veel omslag gewaagd van Molière en Hooft, Andries Pels en Poisson. Er blijkt voorts uit, dat het kluchtspel een navolging is van Poisson's Lubin ou le sot vangé, en dat Pefroen in 1691 reeds sedert ruim twee en twintig jaren op het tooneel vertoond werd en het publiek nog nooit had mishaagd.

De aanvang van deze voorrede is niet onaardig en past ook nu nog wel: „Men heeft sedert eenige jaaren," lezen wij daar, „verscheidene Blij- en Kluchtspelen, uit de Fransche, in onze Taale overgebragt: maar het Lot, om zo te spreeken, is aan zeer weinige gunstig geweest. De oorzaak hunner ongenade

komt, òf uit eene kwaade verkiezinge, òf door onmagt der onervaarene Berijmers; want of men al, bij geluk, eene stoffe, bekwaam voor ons Tooneel, in handen krijgt, en niet in zijne magt heeft, dezelve na onze spreekwijze, zeden en manieren te schikken, en de omstandigheden in dier voegen te veranderen, dat, de Fransman daar te eenemaal uit geraakende, de Geschiedenisse schijne onder onze Landsgenooten voorgevallen te weezen, is het bij na onmooglijk, dat een Blij- of Kluchtspel proef zal kunnen houden."

En dat werkelijk Pefroen, die, gelijk de meeste kluchtspelen uit dien tijd, op straat, en dat wel in een amsterdamsche buurt, speelt, goed verhollandscht is, kan blijken uit het volgende fragment. Otje is de knecht van Ritsaart, die zijn hof maakt aan Lijsje, Pefroen's vrouw, en Ouwekennis is een buurman van Pefroen, door Lijsje, naar wie hij ook amours heeft gemaakt, afgewezen; daarom kwaad geworden, zweert hij, Pefroen een hart in 't lijf te zullen steken en hem Ritsaart het huis te zullen doen uitjagen. Eerst evenwel wil hij Ritsaart zelf spreken, en, zijn knecht ontmoetend, vraagt hij dezen:

Ho, Otje! waar 's jouw meester?

Otje.

Wel,
Ik loof hij is nog in zen vel.

Ouwekennis.

Zeg, waar zal ik hem kunnen vinden?

Otje.

In 't Koffiehuis.

Ouwekennis.

Waar?

Otje.

Bij zen vrinden.

Ouwekennis.

Waar gaat hij meest? Bij wien en waar?

Otje.

Weet ik dat zoo juist op een haar!

Somtijds drinkt hij een chokolaadje
Of Kok-ail hier in 't Valkestraatje
Dicht bij den Dam; want, dat je 't vat,
Mijn heer verstaat hem op dat nat.
Maar 's zomers drinkt hij Flambozade,
Serbetti [1]), Rubium, Limonade,
Ter plaats waar dikwijls veel Messieurs
De beurs vergeten in de Beurs.
En als hij lust heeft om te smooken,
Gaat hij met smaak een pijpje rooken
Ginds op 't Rokkin, alwaar de thee
Heel puik is en de koffie mee.
Dan gaat hij nog....

Ouwekennis.

Wie heeft zijn leven!
Wanneer zult gij mij antwoord geven?

Otje.

Tot den Armeniër Molochmay
En Sinagoger Mardochay.

Ouwekennis.

Maar....

Otje.

Deze leste moet je weten,
Houdt ook een badstoof om te zweeten.

Otje merkt nog aan, dat bier en wijn toch vrij wat beter dranken zijn dan al die melk- en waterkosten, en dat, als hij eens op 't kussen raakt, hij de pacht van de eersten op de laatsten zal overbrengen. Een fooi van Ouwekennis stuit eindelijk zijn woordenvloed en haalt hem over om te zeggen, dat hij zijn meester wacht; Ouwekennis moet maar op de brug gaan staan, hij zal hem wenken, als Ritsaart aankomt.

Ritsaart verschijnt en stapt, al kijkende op zijn uurwerk, haastig door, want zijn lief, Lijsje, verbeidt hem. Toch staat hij nog een oogenblik stil om zijn knecht naar een ring te vragen,

---

[1]) Sorbetto.

dien deze uit een goudsmidswinkel gehaald heeft. Otje houdt zijn meester aan de praat en vraagt hem, of hij

.... Pefroen, dien bloed,
Die als een postpaard loopen moet,
Al wat j'em heet, gaat halen, brengen, —

of hij dien zot ook onder 't Koekkoeksgilde telt?

Juist komt Pefroen voorbij: met een marktemmer, daar een schapekop in ligt, gaat hij naar huis, en „lijkt", zooals Otje aanmerkt, „wel te komen uit de hal". Als hij Ritsaart in 't langs gaan groeten wil, laat hij zijn hoedband vallen. Otje waarschuwt hem, en Pefroen raapt den hoedband op en steekt dien in zijn zak, zeggende: „Ik dank je zeer, maar, 't zal na ditmaal niet meer gebeuren."

Terwijl Pefroen in huis gaat, houdt Otje zijn meester nog maar altijd aan de praat. Eindelijk wordt Ritsaart den ring machtig en stapt, het haar van zijn pruik kammende, voort. Nogmaals echter roept Otje hem nu terug en zegt hem dat Ouwekennis hem verlangt te spreken.

Ritsaart, die naar Lijsje wil en den lastigvaller uit het diepst van zijn gemoed aan de galg en in de hel wenscht, executeert zich evenwel en gaat, met Ouwekennis, die zijn hulp inroept, een straatje om.

Otje, alleen gebleven, scheldt op de veinzerij van zijn meester, tot Fem, een koksmeid, die een stuk gebraad heeft t'huis gebracht, hem uitnoodigt om, daar haar volk juist te gast is, met den koksknecht wat te komen smullen en lachen. Otje slaat dat niet af.

Pefroen komt nu, altijd met zijn emmer en zijn schapekop, weer zijn huis uit. 't Is avond; Lijsje staat op de stoep en beveelt hem:

Ga, breng dit schaapshoofd hier van daan
Weer naar den slager, maak geen grillen.

Pefroen, *met een schreiende stem.*
Hij zal het niet weer nemen willen.

L ij s j e.

'k Loof jij me razend maken zouw!
Wel wie of hier van eten wouw?
'k Stuur je om een jong, een lekker lamshoofd,
En jij brengt hier een hoornig ramshoofd:
Jou groote rekel, ezel, zot,
Zie jij niet dat men met je spot?
Ga, breng het weer, of 'k zel je villen....

P e f r o e n.

Hij zal het niet weer nemen willen!

L ij s j e.

't Is oud en 't stinkt: ruik! — Ben je een kind?
't Stinkt zeven mijlen in den wind;
Ga heen; want zie, 'k wil geen bedillen.

P e f r o e n

Hij zal het niet weer nemen willen!

L ij s j e.

Krijg ik een stok, jij raakt in klem!
Maar luister toch eens naar deez' stem:
(*hem nabootsende*)
Hij zal het niet weer nemen willen!
Ik geef jou straks....

En wat er verder volgt. Pefroen verwijt zijn vrouw haar onbetamelijk gedrag, en zij hem, dat hij niets bezat toen ze hem trouwde. Eindelijk gaat de man huilend heen, met zijn refrein: „Hij zal 't toch niet weer nemen willen."

Dit tooneel — het negende — heeft Troost tot onderwerp gekozen. Hij hield zich echter niet strikt aan 't kluchtspel, want hij zette Ritsaart naast Lijsje op de stoep. Lijsje is gekleed in een blauwe japon en heeft een eenvoudig mutsje op. Ritsaart, die er als een heer uitziet, omvat haar met den eenen arm en houdt met de andere hand de hare vast. De huilende Pefroen, die er niets heerachtig uitziet, is in 't bruin gekleed met een korten broek en witte sloof; hij houdt een zakdoek in de hand om zijn tranen op te vangen en draagt den gevilden schapekop in een emmer. Het is tegen den avond, de schemering zal spoedig invallen.

Op de teekening is Pefroen gereed heen te gaan; in 't klucht-spel doet hij dat dan ook, zoo als wij gezegd hebben, inderdaad; maar van verre blijft hij staan en beluistert zijn vrouw, die hem nogmaals naroept, hoe zij het zich berouwt met hem getrouwd te zijn. Het was, zegt ze:

Het was mijn ouders wil, en 'k most
Om bestwil deen zoo ik best kost.

Zij was de mooie dochter en het eenig kind van een rijken beddekooper, en Pefroen was knecht bij den wever die haar ouders bediende; hij won een kroon in de week; zij heeft hem gekleed, en hij leeft van haar geld; maar nu zal ze ook oppassen dat hij den baas niet speelt.

Als Lijsje in huis is gegaan, geeft Pefroen op zijn beurt zijn hart lucht in een alleenspraak. Hij betreurt zijn jonge jaren, toen hij nog ongetrouwd was. Dan is men gelukkig, zegt hij:

Men speelt met knikkers, men gaat hoepen [1]),
Men koot, men bikkelt in de stoepen
Of wel in huis, naar dat men wil;
Men speelt schuilhoekje, gatjebil;
Nu gaat men kolven, dan eens kaatsen,
Men rijdt in 't sleedje of wel op schaatsen,
Men zendt den vlieger naar de lucht
En gaat uit zwemmen met genucht.
Als 't weer tot uitgaan niet bekwaam is,
En dat men met de meisjes t' saam is,
Dan speelt men bruidje, handjeklap,
Of kraamvrouw, geef het kindje pap,
Knikknelishuis, verkeerde reden [2])
En duizend andre zoetigheden,
Daarmee met zijn onnoozlen tijd
Genoeglijk, zonder ramp, verslijt:
Zoodat men mag van kinders zeggen,
Dat zij een beter leven leggen
Dan wij getrouwden.

---

[1]) Hoepelen.

[2]) Verkeerd à propos.

Hij heeft als bedrogen echtgenoot wel veel kameraads, maar zijn lot is toch ellendig, want de minnaar van zijn vrouw, dien zij „kozijn" blieft te noemen, slaat hem als een hond; kozijn slaapt op 't beste bed, en hij onder een rollewagen....

Juist komt Ritsaart, van Ouwekennis ontslagen, aan Pefroen zelf de vraag doen: „is ma Cousine in huis?" — „Ik meen wel ja, heer!" luidt het onderdanige antwoord. Ritsaart opent de voordeur met een sleutel en stapt binnen, zonder kloppen, en, terwijl Pefroen zich daarover staat te ergeren, komt Lijsje weer voor den dag met een paar schoenen en een leege wijnflesch. Terstond wil ze weten hoe het met den schapekop is, en Pefroen beweert dat hij er een andere, versch gevilde, heeft meegebracht, en geeft haar den emmer over. Lijsje wil nu, dat hij de schoenen — Ritsaart's schoenen nog wel — zal poetsen, wijn in de flesch halen en bij den kok zal gaan zien hoe het staat met het braden van 't achterboutje en van 't kapoen, en, zegt ze:

Je meugt dan straks jouw maaltijd doen
Met panvisch, eer die gaat verloren.

Nu wordt het Pefroen al te erg, en, zoodra zijn vrouw in huis is, smijt hij de leege flesch aan stukken. Op dit oogenblik nadert Ouwekennis, die, Pefroen's toorn ziende, zijn wraakplan volvoeren wil. Hij verwijt Pefroen dat hij zich niet schaamt als al de buren zien hoe zijn wijf hem slaat; hij zegt hem er bij, dat hij Ritsaart zijn onbehoorlijk gedrag onder 't oog heeft trachten te brengen; maar deze,

.... in plaats van te verslaan [1]),
Is spottend van mij afgegaan;
Hij heeft zijn knevels [2]) opgestreken
En zei, dat hij jouw vrouw moest spreken.

Pefroen jammert over zijn lot en vooral over de klappen, die

---

[1]) Verslagen te worden.

[2]) „Zijn knevels" — bewijs dat het kluchtspel dagteekent uit vroegeren tijd dan dien van Troost, die Ritsaart afbeeldt met een gladgeschoren gelaat naar de mode van 1700.

hij van zijn vrouw krijgt. Ouwekennis beklaagt Pefroen's onbedrevenheid, al mocht deze ook beweren, dat hij den Haag, het hof en de edellui gezien heeft, en toont hem eindelijk een stuk hout, een kostbaren wortel, heet het, van een boom uit indische waranden, die de allerbooste vrouw goed maakt, als men er haar maar mee slaat onder 't prevelen van eenige zoogezegd chineesche woorden. Met veel moeite leert Ouwekennis het formulier aan Pefroen en geeft hem het hout over. Nu komt Lijsje, en Pefroen dwingt haar, evenwel niet zonder haar de kracht van den wortel te doen voelen, eerst om een reverentie voor hem te maken, dan om Kozijn het huis uit te jagen, vervolgens om te lachen, schreien, niezen en eindelijk zelfs om te zingen:

Dus moet men de kwade wijven temmen,
Al zouwen ze ook in haar tranen zwemmen.

Eindelijk komt Ritsaart terug. Lijsje, volkomen getemd, gaat stil in huis, Ritsaart wil haar volgen, maar Pefroen treedt hem in den weg en jaagt hem met den tooverwortel op de vlucht, aangemoedigd door Ouwekennis, die dan tot het publiek zegt:

Ik zie mijn wraak ten eind gebrocht.
Indien hier iemand wezen mocht,
Die t'huis een ontrouw wijf wou temmen,
Behoeft mij maar eens toe te hemmen:
Mijn wortel is tot ieders dienst.

Samen gaan ze daarop het boutje en 't kapoentje knappen, dat de koksmeid brengen komt; Ouwekennis zal er den wijn bij geven, en daarmee is de klucht uit.

De drukke opvoering van die klucht gedurende een kwart eeuw, waarna er nog een herziene tweede druk noodig was [1]),

[1]) Die tweede druk kwam, zoo als gezegd is, te Amsterdam uit in 1691; in 1711 verscheen er een derde druk, en nog in 1746, dus vijf en vijftig jaren na den tweeden druk en alzoo drie kwart eeuw na de eerste opvoering van Pefroen, zag in 's Gravenhage een kluchtspel van J. van Hoven het licht, getiteld: „de Electriciteit of Pefroen met het Schaepshoofd geëlectrizeerd". Wel een bewijs voor de populariteit van Pefroen. De heer Hilman vermeldt van „Pefroen met het Schaapshoofd" in zijn Alph. Overzicht, drukken van 1713 en van 1741 en noemt als schrijver (vertaler) Y. Vincent.

pleit juist niet voor den fijnen smaak en de ontwikkeling van de amsterdamsche burgers der 17de eeuw; ofschoon het nochtans voor hun zedelijk gevoel bewijst, dat ze hun bijval schonken aan een kluchtspel, waarin dan toch ten slotte de ontrouwe huisvrouw wordt gestraft en tot haar plicht gebracht, hetgeen bijvoorbeeld in Molière's George Dandin niet gebeurt. De schrijver van de voorrede van ons kluchtspel meende dit verschil tusschen het stuk van Poisson en den Dandin van Molière daaruit te moeten verklaren, dat de eerste fransche dichter zich er op toelegde om de burgers te behagen, terwijl de tweede het naar den zin wilde maken van het fransche hof, waar de jalouzie van een man op zijne vrouw schier voor een doodzonde gold. De vertaling door P. de la Croix van George Dandin, onder den naam van Lubbert Lubbertze, kon dan ook hier te lande het burgerrecht niet verkrijgen, al werd er een vervolgstuk, de Schijnheilige, op gemaakt, waarin, let wel! de vrouw van Lubbert ook weder gestraft wordt.

Karakteristiek is in sommigen van onze oude kluchtspelen deze uiting van den eerbied der Hollanders voor het gezin, en van hun afkeer voor het ongestraft bedotten van echtgenooten door lichtvaardige vrouwtjes.

Arlequin, toovenaar en barbier — dus luidt de titel van een kluchtspel in 1730 te Amsterdam gedrukt, waaraan Troost wederom een tooneel voor een zijner teekeningen ontleende, in 1738 vervaardigd.

De klucht speelt buiten, op het land. Waarschijnlijk is ze ook aan het Fransch ontleend, ofschoon de tekst, vol echt hollandsche zegswijzen, het niet zou doen vermoeden. Wel staat op de teekening van Troost een uithangbord met het fransche opschrift: Chirurgin à la Mode, maar dit wordt in het kluchtspel gemotiveerd. Sterker bewijs, dunkt mij, voor de fransche

afkomst leveren de namen der vertooners: Sofy, de dochter van Pantalon, Marrionette zijn meid, Mizo boerin, Pierrot haar zoontje en Jaacq en Pier (Jacques en Pierre) boeren. De hollandsche bewerker schijnt W. van der Hoeven te zijn geweest en het stukje in 't Fransch Arlequin, Magicien et Barbier te hebben geheeten.

Het is, zoo als men ziet, een echte Arlequinade, met Pantalon, Marionette en Pierrot. Alleen is Arlequin niet, zoo als 't hoort, de vrijer van Pantalon's dochter, maar wel de knecht van dien vrijer, die Anthonio heet. Belloardo en Capitano, een gekke doctor en een bange kapitein, zijn zijne medevrijers, die natuurlijk door Pantalon aan den armen Anthonio worden voorgetrokken.

Arlequin zweert intusschen aan zijn meester, dat hij hem het meisje leveren zal. Hij heeft een pots bedacht om de medevrijers van zijn heer te bruien. Geholpen door Mizo en haar zoontje, hangt hij een fransch barbiersbord tegenover Pantalon's woning uit. Marionette maakt doctor Belloardo diets, dat haar juffer tegen zijn baard heeft; het zelfde wordt door papa aan Capitano gezegd. Beide vrijers haasten zich nu, om bij den franschen barbier, die onlangs op de buurt is komen wonen, aan te kloppen. Arlequin treedt voor den dag met een groote blonde pruik op, een zwart mombakkes en een servet voor. Hij vertelt in gebroken Hollandsch, dat hij is geboren „à la ville de Luik", en geweest is „grand barbier aan de hof du roi de France". De doctor en de kapitein verlangen in de open lucht te worden geschoren. Arlequin bindt Belloardo een oud stuk zeildoek en Capitano een oude mat stijf om den hals en hun armen en beenen aan de stoelen vast, haalt een roskam, waarmee hij zijn beide patiënten kamt, hangt hun daarop een grooten pot als scheerbekken om, maakt hun gelaat zwart, in plaats van hen in te zeepen, scheert hen zeer hardhandig, na zijn mes op een grooten slijpsteen te hebben aangezet; terwijl hij hen ten slotte — en dat is het door Troost gekozen tooneel — onder

het beweren, dat hij hen pommadeeren en poederen moet, met nat meel over de tronie smijt. Als ze dan, zoo toegetakeld, weigeren te betalen, ranselt hij hen, terwijl zij nog altijd aan handen en voeten vastgebonden zitten, duchtig af.

In dien ellendigen toestand strekken zij ten spot aan den jongen Pierrot die den meelbak draagt, aan de boeren en zelfs aan Pantalon. Deze begrijpt nu dat hij beter doet zijne dochter te geven aan Anthonio, dan aan een van de beide gekken, die hij vroeger voorstond. Marionette zal trouwen met Arlequin, die een beurs met geld van zijn meester krijgt voor de verleende hulp, en nu aan Marionette voorstelt, samen hun dienst op den Schouwburg te presenteeren.

Wij komen thans tot de Bruiloft van Kloris en Roosje, want ook dit welbekend „kluchtspel met zang en dans" werd door Troost geïllustreerd. Het overleefde op ons tooneel èn Jan Claesz. èn Pefroen en al die legio kluchtspelen uit de 17de en 18de eeuw. Nog geniet het de eer van jaarlijks omstreeks den eersten Januari, al of niet als nastukje van Vondel's „Gijsbrecht van Aemstel", in Amsterdam, 's Gravenhage en Rotterdam meer dan eenmaal te worden vertoond, en onze volkspoëten spitsen er zich dan op om de ingelaschte „Samenspraak tusschen Thomasvaer en Pieternel" en hun „Nieuwjaarswensch bij den aanvang van het jaar" snedig en ad rem te maken.

Wanneer die gewoonte, om Thomasvaer de volkskritiek op de dingen van den dag in den mond te geven, in zwang gekomen is, weet ik niet. Achter een amsterdamsche uitgaaf van „de Bruiloft" van 1707, vond ik ingebonden een „Saamenspraak", een en tachtig jaren later, in 1789, mede te Amsterdam gedrukt. Die samenspraak schijnt toen den 5den Januari te zijn opgedreund, althans Thomas zegt:

Het komt nou juist te pas, wangt morgen, als je weet,
Is het drie Keuningen.

En vervolgens:

't Was ommers, veur vyf dagen, Nieuwe Jaer;
En wat is dan gestaeg de pligt van Thomasvaer?

Die plicht van Thomasvaar, dien hij reeds genoemd heeft „mayn jaereleyksche taek" en waarvan Pieternel getuigt:

Zo! werkte je aan ien compliment,
Gelaik jij jaerlyks bint ewend?

die plicht en jaarlijksche taak draait reeds toen uit op een Nieuwjaarswensch aan „hun Edel Groot Achtbaren" de regeerders van Amsterdam; „de Edele Heeren Gecommitteerden tot de zaken van den Schouwburg"; „de Dichteren en Dichteressen" en eindelijk „de Aanschouweren".

De wenschen staan niet hooger, dan die wij bij den aanvang van elk jaar op onze „Nieuwjaarsprenten" lezen kunnen.

Uit het alphabetisch overzicht, door Johannes Hilman van de tooneelstukken in zijn bezit, uitgegeven, blijkt, dat er reeds een „Nieuwjaarswensch van Thomasvaer" door A. Spatzier in 1764 en in 1765 gegeven werd, terwijl A. Fokke Simonszoon er voor zorgde van 1802 af tot en met 1809 toe. In 1810 volgde M. Westerman, die het zeven en twintig jaren volhield. In 1756 werd er (waarschijnlijk aan de stedelijke overheid) een schuldige eerbied in het openbaar op den amsterdamschen Schouwburg betuigd, onder het vertoonen van Kloris en Roosje, door Thomasvaer en Pieternel.

In het oorspronkelijke kluchtspel, als het oorspronkelijk te noemen is, want waarschijnlijk heeft Diederik Buysero het samengelapt uit de klucht van een ongenoemde, getiteld De bruyloft van Krelis en Neeltje en uit Het Boere Opera of Kloris en Roosje, mede zonder naam van schrijver, gedrukt in 1700 — in het kluchtspel zelf dan, zooals het in 1707 uitkwam, is geen spoor van Nieuwejaarswensch of toespeling op de dingen van den dag te vinden, evenmin als een zweem van intrige. Het speelt dan ook in den vollen zomer en

niet, zooals het Nieuwjaarsvers zou kunnen doen vermoeden, midden in den winter: het tooneel verbeeldt „een aangename landdouw voor het boerenhuis van Thomas". Het spel begint na den middag en eindigt op den avond, en, behalve de titelpersonen, benevens Thomas Klorisse, vader, en Pieternel, moeder van den bruidegom, treden er in op: Krelis en Elsje, verloofden, Teeuwis en Mansette, speelnooden van bruid en bruidegom, en voorts zwijgende bruiloftsgasten.

De lokale kleur is in den dialoog goed behouden; 't zijn volstrekt geen Harders of Harderinnen, maar in hun spreken en doen echte boeren en boerinnen, behoudens een enkelen onvoorzichtigen aanroep van Bacchus. Krelis en Elsje treden meest zingend op, en de eerste draagt de bekende, in ons volksleven geënte deuntjes voor:

Mijn liefje,
Mijn diefje,
Mijn suikerde prij;
Mijn bekje (bis)
Hoe trekje
Zoo haastig voorbij?

En ook:

Goeden avond, mijn zoete troosje,
Mijn suikerdoosje!
Nou eens gekust, wij zijn alleen;
'k Mag jouw schoonheid heel wel lijen,
En al mijn vrijen
Dat is om jou, en anders geen.

Mijn liefje, mijn diefje, mijn hondje, mijn schat,
'k Zweerje, bij 't bont van Lubbertooms kat,
En och! och! och! dat ik je reis had. (bis)

Op 27 September 1864 werd op den amsterdamschen schouwburg, voor de leden van het derde Congres der Internationale Vereeniging tot bevordering der Sociale Wetenschappen, vertoond: „De Bruiloft van Kloris en Roosje, kluchtspel met zang en dans, met eenige nieuwe gasten gestoffeerd door Mr. J. van Lennep". De nieuwe gasten waren, gelijk zich bevroeden laat,

eenige uitheemsche leden van 't Congres, alsmede een schoolmeester die eenige verzen, toepasselijk op de vereeniging, haar doel en werkzaamheid, voordroeg.

In een „voorbericht" zeide de heer van Lennep, dat het kluchtspel, de Bruiloft van Kloris en Roosje, zeer geschikt zich laat doorweven met samenspraken en gedichtjes, toepasselijk op hetgeen aan de orde van den dag is, „gelijk dit reeds sedert anderhalve eeuw op Nieuwe Jaar geschiedt". Voorts, dat hij den tekst van het kluchtspel had behouden, gelijk dit oorspronkelijk door Van Malsem, of wie dan ook, want er werd nog steeds getwist over den maker [1]), geschreven was, en niet de omwerking, eenige jaren geleden door wijlen Westerman gegeven, omdat deze alle zout uit het stukje genomen en de wat sterk gekruide saus met lauw water verwisseld had.

Troost heeft ons een Boerenbruiloft gegeven, waarop de dorpspoëet van een papier, prijkende met de namen Kloris en Roosje, zijn vers staat voor te dreunen.

Een tooneel op Vasten- of Driekoningenavond trekt naast de Boerenbruiloft onze aandacht. Het zijn de Zangers met de Ster. Dat het loopen met de Ster nog in den tijd van Troost in ons protestantsche land op Vastenavond plaats had, daarvoor getuigt onder anderen een vrij schouw tooneelstukje: „De verliefde poëet, vastenavondspel door den heer D. Buysero". Dit stukje, gedrukt te Amsterdam in 1721, vertoont ons als hoofdpersoon: Rijmelot, lid van het Poëtengild, getrouwd met een gewezen kameniertje Radegond. Rijmelot maakt zijn hof aan zekere juffer Hageroos en intusschen troost

[1]) Zie Hilman's Alphabetisch Overzicht blz. 241, 310 en Verbeteringen. De heer Hilman meent dat de tooneelspeler Thomas van Malsem omstreeks 1704 de eerste Thomasvaer geweest is. In den Catalogus van de bibliotheek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, wordt het kluchtspel aan Buysero toegeschreven.

zijne vrouw zich met jonker Ligthart. Rijmelot keurt echter dit laatste volstrekt niet goed en beklaagt er zich over aan zijn vrouws oom Warnaar. Radegond nochtans is hem te slim af en, als oom haar komt kapittelen, stelt zij het gedrag van manlief aan de kaak, zoodat Warnaar eindigt met tegen Rijmelot te zeggen:

Foei neef, ik had dit nooit van u gedacht, mijn leven,
Verzoen u met uw vrouw, en laat zij 't u vergeven.

De klucht speelt op Vastenavond; er loopen gemaskerden langs straat, en ook Ligthart en Radegond verkleeden zich met eenigen harer buren om Rijmelot een pots te spelen. Deze zegt dan ook onder anderen:

Maar wat is dit, weer maskerades? Ja gewis,
't Is wel te merken dat het Vastenavond is. [1])

In de achtste uitkomst, of het achtste tooneel, nu, komen drie jongens op, als drie Koningen met de Star. Zij zingen voor 't huis van Hageroos, die met haar kamenier Beatrix op de stoep komt en zegt:

Dit is ligt Radegond die met haar volk genaakt.

Beatrix.

Neen juffrouw, 't dient alleen opdat men u vermaakt,
Het zijn buurvrijers die ik ken.

Hageroos.

Laat dan vrij zingen.

(*Zij zingen etc.*)

---

[1]) Dat het gemaskerd loopen op Vastenavond nog omstreeks den aanvang der vorige eeuw te Amsterdam in zwang was, blijkt onder anderen ook uit T. Asselijn's blijspel de Stiefmoer, te Amsterdam gedrukt in 1684, waar wij in 't zesde tooneel lezen:

„Wat hier almeê kornetmutsen wil! Ze lijkt de malle prinses wel,
of zoo een Vastenavonds-koningin."

En in 't elfde tooneel:

„Wat dunken de vrienden nu van zulk een postuurtje? Nou is de juffer uit:
Zou men d'er zoo in den Vastenavond niet wel mee kunnen omloopen,
en spelen d'er mee de vuile bruid?"

H a g e r o o s.
Maar weet je niet wat nieuws? Dat zijn al oude dingen,
Dat heb ik meer gehoord.

S t a r r e m a n.
Maar nooit zoo wel als nu.

H a g e r o o s.
Dat is tot daaraan toe. Ziedaar, dat geve ik u.

(*De drie Koningen betuigen hun dankbaarheid met een dans.*)

Troost heeft intusschen, als ik wel heb, zijn „Z i n g e r s m e t d e S t a r" niet aan een klucht- of blijspel ontleend: dit duiden, dunkt mij, de figuren aan. Men ziet toch, dat het den twee mannen, der vrouw en den twee jongens, die het zangerstroepje vormen, om de oortjes te doen is. En de beide vrouwen, die op haar stoep staan, schijnen om geen andere reden de voordeur uitgekomen dan om de vijf kinderen de mooie ster te laten kijken. De hoofdpersoon is misschien het kleine meisje, dat op moeders arm naar de verlichte ster opspringt en grijpt.

De eerste Koning-zanger, wiens sleepmantel door een kleinen jongen opgehouden wordt, draagt een valschen baard en kleurigen, versierden rok, maar heeft tevens een zinkingpleister tegen de slaap van zijn hoofd. Op het papier, dat hij in de hand houdt en waarvan hij zingt, staat:

„O starre! je moet er zoo stille niet staan,
Je moet er met ons naar Bethlehem gaan."

De andere liedjeszanger en tweede Koning heeft zich in een wit hemd gestoken. De jongen, die zijn oortjes-bakje aanbiedt, maar blijkens de punten om den bol van zijn hoed voor derden Koning speelt, draagt een groote oranje-sjerp om den schouder en een rapier op zij. De vrouw, blijkbaar uit de volksklasse, is niet verkleed en houdt aan een langen stok de ster, waarschijnlijk gemaakt van geolied papier, waarin een kaars gezet is. In de verte ziet men een straatlantaarn glimmen als een echten gloeienden spijker, en in den gang van 't huis, waarvan de voordeur openstaat, hangt ook een lantaarn, die echter wat meer licht geeft.

De schrijver van „de Nieuwe Schouburg der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen", Johan van Gool, die Troost gekend heeft, zegt: „Aangaande de menigvuldige veranderingen, die onze kunstenaar, in 't schikken van deze moderne kluchten, die alle op den schouwburg gespeeld worden, zoo in zijne schilderijen als teekeningen gehad heeft, is vóor zijn tijd geen wedergade van; als bijvoorbeeld de grappige vertooning van Reinier Adriaansz. en Saartje Jans, die van 't beslikte Zwaantje, de Schijndeugd, en eenige, die hij op eene geestige wijze zelf kon uitdenken." Onder die laatsten is de Vastenavond waarschijnlijk te rangschikken.

Hofdijk verhaalt ons in zijn werk „Ons Voorgeslacht", bij het tijdvak loopende over de tweede helft der 16de eeuw (1550—1600), dat, ondanks Holland geusch geworden was, de gezellen toch op Koppermaandag rondgingen om een fooi te ontvangen, de bedrijvige huisvrouw toch op Paschen de eieren koken liet, de boerenknapen op St. Jansdag toch een vuurtje stookten, de Haarlemmers op Hartjensdag toch naar de duinen draafden, de jeugd op Sint-Maarten toch rondwandelde met kaarsjes in rapen of wortels gezet, en er op den zesden Januari toch optochten gehouden werden onder trom- en pijpgeklank, met kroontjes „gemaeckt van dick papier, verciert met geele Foelgie, de gesteenten gecoleurt met waterverwe", of wel eenvoudiger „van stroo".

Die Drie-Koningen-omgang werd op sommige plaatsen door arme kinderen gehouden om aalmoezen te ontvangen, elders door volwassenen die zich er mee vermaakten. Gewoonlijk waren twee van de Koningen in 't wit gekleed en een in 't zwart, die een Moor verbeelden moest. Zij droegen een papieren ster met een brandende kaars er achter, en er werd een lied bij gezongen, met de refereinen:

Lauwerier de cransio

en

Lauwerier de knier enz.

In dat lied, door Hofdijk meegedeeld, komen onder anderen deze regels:

„Wij kwamen al voor Herodes zijn deur,
Herodes den Koning kwam zelver veur.
Herodes die sprak met valscher hart:
Hoe ziet er de jongste van drie zoo zwart?
Al is hij wat zwart, hij is wel bekend:
Hij is de Koning uit Orient.
Wij kwamen den hoogen berg op gaan,
Daar zag men de star zoo stille staan.
O starre! je moet er zoo stille niet staan:
Je moet er met ons naar Bethlehem gaan"

Nog een paar bewijzen voor het heerschen van deze gewoonte wil ik aanvoeren. In het vijfde deel van een werk, getield: „Naauwkeurige beschrijving der uitwendige godtsdienstplichten, kerk-zeden en gewoontens van alle volkeren der waereldt", uit het Fransch overgezet door Abraham Moubach en in 1736 verschenen, vindt ge, blz. 326:

„In Holland ziet men het gemeene volk eenigen tijd vóor Kersmis bijna een volkomen maskerade aanrichten. De zangers verkiezen drie der welgemaaktste van hunne bende, om de drie Koningen, op eene rij gaande, te verbeelden. De middelste stapt statig voort met een groote ster van wit papier, die aan het opperste einde van een langen stok is vastgemaakt: binnen de ster branden een of twee kaarsen. Die de ster draagt, doet haar omdraaien, terwijl hij zingt. De drie Koningen hebben witte hemden aan en zij zijn als gekroond met een soort van windsel om het hoofd, dàt met klatergoud versierd is. Een van de drie heeft een zwart momaangezicht voor, of zijn aangezicht is maar bestreken met zeker zwart smeersel; ook ziet men somwijlen dat zij alle drie zwart gemaakt zijn. Dat spel begint doorgaans half November en eindigt met Drie Koningen."

Mijn ander bewijs haal ik uit een minder ernstige en zwaarlijvige bron, namelijk uit een kluchtspel, dagteekenend van 't begin der 18de eeuw. Het heet: „de gelukte list of Drie-

koningen-avond"; het werd geschreven door Jan van Hoven, en te Amsterdam gedrukt in 1715.

Ziehier de inhoud:

Zekere Egbert Jansen, „een ouwe en strijve gek" en een stamelaar bovendien, maar een rijke, aan wien Jochem zijne dochter Fransijntje ten huwelijk geven wil, zal in de maling worden genomen. Volkert, de ware vrijer van Fransijntje, nichtje Anna met haar Pieter, Selie met haar Frans, en Flip en Roeland zullen meehelpen. Men zal 's avonds Egbert Jansen in een zotskleed steken. Er moet toch getrokken worden wie Koning zijn zal, en de Koning moet voor zot spelen en het kleed aandoen. De briefjes zijn vooraf klaar gemaakt en Fransijntje weet, welk briefje zij voor Egbert trekken moet om hem tot Koning en tevens tot zot te maken. Fransijntje wordt door 't lot aangewezen als schenker, Selie als proever, Anna als zanger, Pieter als koningin en Frans als de secretaris.

Terwijl Egbert het zotskleed aantrekt, zingt Anna:

Laat ons 't geklijk beeld des Konings sieren
En de vreugd den teugel vieren;
Ziet dat gij Egbert niet bespot;
Vreest de Majesteit diens zots.
  't Lot dat heeft hem uitgekeurd
En tot zulk een eer verheven,
Lange moet die Koning leven:
't Is wel meer een zot gebeurd.
Laat ons enz.

Egbert krijgt „de Konings brief" om 't hoofd. Terwijl zij zich vermaken, en Egbert als Koning en zot vonnis wijst en uitspraak doet, roept Volkert eensklaps van de straat af:

„Zingen met de star!"

Frans stelt voor om de zangers binnen te laten, en hiertoe wordt, hoewel tegen Egbert's zin, besloten.

Roeland en Flip, Volkert's vrienden, die in het komplot zijn, komen met Volkert en met de Star binnen, en nu blijkt het,

dat een hunner een pak draagt, juist zooals dat waarmee men Egbert heeft opgeschikt.

Uitgenoodigd tot zingen, beginnen zij:

Wilt vrienden, 't hoofd ten deur uitsteken,
Want wij drie Keun'gen komen aan,
Niet om te dansen noch om te spreken,
Maar om te zingen, kun je 't verstaan?
Niet om te dansen noch om te spreken,
Wil je ons niet geven: laat ons gaan.

Wij kwamen onlangs van heel verre,
Laat zien, ja heel uit Orient,
Door dik en dun met onze sterre,
Liepen en riepen we ons schier aan 't end,
Door dik en dun met onze sterre,
Tot bij Jan Rodis wel bekend.

En zoo gaat het nog vijf coupletten door, die ons alleen leeren hoe Jan Rodis (liefelijke naamspeling op Herodes) zeer boos was op de drie Koningen, van wie er twee wit waren en de derde zwart, en niets van hen weten wou, zoodat ze nu hier zijn gekomen op hoop van beter onthaal. Zij danken ten slotte voor al het „schenken" en beloven het volgende jaar weer te komen; nu zullen ze hun ronde vervolgen en naar een ander gaan.

Terwijl er gezongen wordt, hebben de vrienden Egbert opgestookt om eens een grap te vertoonen, en, in plaats van den man, die evenzoo gecostumeerd is als hij, met de twee andere Koningen mee te gaan en te zeggen, dat hij het geld al ontvangen heeft. Zoo gebeurt het: Frans neemt Volkert ter zijde, en Egbert pakt de star op en verlaat, zeer ingenomen met zijn fopperij, gevolgd door Roeland en Flip, het vertrek, buiten luidkeels roepende: „Zingen met de star! Zingen met de star!"

Natuurlijk lachen de anderen, die binnen bleven, den gefopten Egbert hartelijk uit. Jochem, die straks al even in de kamer is geweest en den verkleeden Egbert niet herkende, eer hij zich noemde, komt terug. Hij ziet nu Volkert voor Egbert aan en wil een glas drinken op het te voltrekken huwelijk tusschen

zijne dochter en den rijken stamelaar. Volkert hakkelt Egbert na, doch waarschuwt Jochem evenwel, dat hij Egbert wel eens niet wezen kon. De vader antwoordt, dat hij hem heel wel kent en dat alle gekheid nu op een stokje moet; Fransijntje en Volkert geven elkaar de rechterhand en er wordt op hunne verbindtenis gedronken.

Juist komt Egbert met Roeland en Flip terug. Jochem wil de vreemde zangers niet in huis hebben: Egbert houdt staande dat hij er hoort; maar Volkert beweert van zijn kant hetzelfde. 't Is een strijd van ja en neen, wie de vent met de Star, wie Egbert is; maar in dien strijd heeft Egbert al de anderen tegen zich, tot dat eindelijk, op verzoek van Jochem, die niets van de zaak begrijpt, Pieter hem die uitlegt. Jochem wil nu zijn woord, den valschen Egbert gegeven, breken; maar Egbert zelf doet afstand van Fransijntje; hij wenscht de woordbreuk niet op zijn conscientie te laden, en 't slot is dat Volkert als schoonzoon wordt aangenomen en allen gezamenlijk „de kost gaan verteren, die binnen klaar staat".

Uit den inhoud van dit kluchtspel blijkt, hoe de drie-koningenavond nog in 't begin der 18de eeuw binnen Amsterdam gevierd werd, en er toen nog altijd van den Koning in Orient en van de Sterre gewag werd gemaakt.

Een hollandsch spreekwoord, om uit te drukken wat wij ook noemen „met molentjes loopen", luidde: „hij of zij loopt met de ster" [1]). Natuurlijk werd dit ontleend aan 't gebruik om van den koning tevens den zot te maken.

Hoe lang dat met de ster loopen inheemsch bleef, kan men nagaan uit het volgende. In de samenspraak tusschen Thomasvaer en Pieternel, op de bruiloft van Kloris en Roosje, die in 1789 in 't licht kwam, vraagt Pieternel aan Thomas of hij

veur het driekeuningsfeest
Zocht ien Comedie saam te knoeijen?

---

[1]) Zie 't Koffyhuis, kluchtspel door W. van der Hoeven, 1712.

Thomas ontkent dit, maar zijne wederhelft hervat:

'k weet
Dat jij aen 't boerevolk laetst ien belofte deed,
Om de Comedie te doen speelen,
(Op ien hoogdraavenden en uitgeleezen trant)
Van de drie Keuningen, die, uit het Oosterland
Bij Rokus kwamen, mit de Star mit twie paar punten,
Om wijn en brood, of gangbre munten.

En Pieternel gaat verder en zingt een gedeelte van 't spel, dat Thomas voor de boeren zou gemaakt hebben:

Wij komen hier uit de Oosterlanden,
Vermoeid van honger en van dorst,
En zouden wel de Star verpanden,
Om eens te laaven onze borst:
Want schoon ons deeze Star verlichtte,
Wij hadden spijs en drank van doen,
Vermits de honger ons verpligtte,
Te loopen zonder muil of schoen.

Maar Thomas beweert dat hij een andere taak te vervullen heeft en dat „het spul, dat de boeren onder elkaar met drie Keuningen geven zullen, niet van hem is, maar van een baas, die nu nog na zijn dood in leven blijft bij klein en groot." Het door hem bedoelde spel is:

Jan Rokes, dat wy saem, veur menig jaer,
Vertoonen zagen, in het spul van Jorisvaêr,
Deur Klaasje en Marten, beiden snaeken,
Geschikt om 't kermisvolk met grappen te vermaeken.

Veilig kan men dus aannemen dat de Ster in ons land tot de revolutiedagen toe, met Driekoningen een rol gespeeld heeft.

Ik kom eindelijk tot de tiende crayonteekening van Troost, op 't Mauritshuis. Het is een maskerade of spookverschijning, geteekend: C. Troost 1738.

Een heer in een kamerjapon en met muilen aan loopt ver-

schrikt de kamer uit en den gang in, waar een lantaarn brandt en een gueridon staat. Een juffer met een muts op en een lichtkleurigen zeer wijd uitstaanden satijnen pinjoor of peignoir aan, met blooten boezem, een keursje, kant en bouquet voor de borst, moesjes op 't gelaat, paarlen oorbellen en zwarten halsketting, houdt de leuning van een stoel en kijkt den wegloopenden heer schalks na.

Voor den stoel staat een rond tafeltje op éen poot, waarop een kandelaar en een blaker, beide met brandende kaarsen, een wijnflesch en twee glazen. Naast het tafeltje ligt geknield een knecht met een echt Krispijn's gezicht, nestels op den rechterschouder en een hoed in de rechterhand. Hij kijkt op naar twee verkleeden en wijst hun met de linkerhand den vluchtende.

Die twee verkleeden schijnen door een geheime deur het vertrek binnengekomen te zijn. Een steekt er in een zwarten domino, met een zwart masker, twee koehorens op 't hoofd en groote zwarte handschoenen met nagels. Alzoo speelt hij voor den droes. Hij strekt de rechterhand uit en houdt met de linker zijn domino samen. Achter hem ziet men een ander, met een langen drietand gewapend, een beestenvel om waaraan een kop met vurige oogen en over den grond slependen staart; een spottend gelaat gluurt achter den muil.

Het behangsel der kamer is blauw met goud; van vloertapijt niets zichtbaar. Verder: een houten lambriseering en een groote bruine eikenhouten kast met vijf blauwe pullen er boven; op den schoorsteenmantel twee brandende kaarsen in kandelaars, een vlammend vuur in den open haard, de tang op den grond.

Dit tooneel is ontleend aan Hopman Ulrich.

Johan van Paffenrode, vrijheer van Ghussigny, is de schrijver van „de bedroge girigheyd ofte boertige comoedie van hopman Ulrich". In 1665 verscheen er een derde druk van te Gorinchem, waar de luitenant-kolonel van Paffenrode militair kommandeur was. Het door Troost geteekend tooneel is het vierde van het vijfde bedrijf. De gemas-

kerden zijn Godefroy, een jong edelman, en zijn knecht. Godefroy is de minnaar van Sibylle, jonge, rijke, lichtvaardige vrouw van den bedaagden, gierigen Ulrich, wiens knecht Joris mee doet in 't komplot om zijn heer de deur uit te krijgen. Het kluchtspel is allerplatst van toon, maar overvol van echt Hollandsche spreekwijzen. Het eindigt met een moraal, door Ulrich opgezegd en waarvan de laatste vier regels aldus luiden:

Daarom, gij, jongelui, die voor u neemt te trouwen,
Ziet meer naar 't deugd-rijk dan naar 't schat-rijk in de vrouwen,
En, daar gij van deez twee het eene kiezen moet,
Stelt rijkdom achter deugd en kiest nooit eerloos goed.

Onder de teekeningen van Troost, niet op het Rijks-Museum in den Haag bewaard, is er een ontleend aan „de listige vrijster of de verschalkte voogd". Dit blijspel werd gevolgd naar Molière's l'école des maris [1]). Het tooneel, door Troost weergegeven, is het veertiende van het tweede bedrijf uit het fransche stuk. Het speelt op straat tusschen den voogd, het juffertje en haar minnaar. Als een staaltje van zeer te waardeeren vrije overbrenging in onze taal, waarbij de nederlandsche spreektrant, de tijd en de omgeving, waarin men leefde, met zorg in het oog gehouden werden, mogen hier nog en slotte eenige regels volgen. Sganarelle richt in den aanvang van het stuk deze woorden tot zijn broeder Ariste:

Ne voudriez-vous point, dis-je, sur ces matières,
De vos jeunes muguets m'inspirer les manières;
M'obliger à porter de ces petits chapeaux,
Qui laissent éventer leurs débiles cerveaux etc.

---

[1]) De heer Hilman noemt in zijn Alph. Overzicht drukken van 1690, 1707 en 1730, en als vertaler Y. Vincent.

Dit luidde aldus in 't Nederlandsch:

.... Ik moest, volgde ik de zottigheden
Der wereld, mij, als jij, dus naar de mode kleeden,
Niet waar? Jij woudt wel, naar dat ik jouw reên besef,
Dat ik een kanten das droeg, en geen linnen bef;
Een hoedje, geborduurd, net op drie haartjes,
Dat losjes, op een groote blonde pruik,
Een poppe-tronietje doet zien ter sluik.
In plaats van knevels, kattebaartjes.
Een bef van point, die tot der menschen spot
Schijnt doorgevreten van de mot;
Een kamezool, propvol van gouwe en zilvren bloemen;
Een rok met plooien, dien men wel een jak mag noemen.

Ziedaar wat ik aan de hand van Cornelis Troost in onze oude kluchten vond.

Menige kant van onze volkszeden en gewoonten valt er in na te gaan, menige aardige bijzonderheid er in te ontdekken; onder veel kaf schuilen zelfs graankorrels, die, in goeden grond gezaaid, bruikbare vruchten voor ons hedendaagsch tooneel zouden kunnen geven. In elk geval maken die talrijke klucht- en blijspelen een deel uit van onze letterkunde, dat niet mag verwaarloosd worden. Mocht ik tot de betere kennis daarvan mede een steen hebben kunnen aandragen!
